

Macedón tudományos és kulturális közlemények

**MACEDÓN FÜZETEK
MACEDONIAN LETTERS
МАКЕДОНСКИ ТЕТРАТКИ**

**A makedón/macedón kultúra többnyelvű folyóirata
Journal of the Macedonian culture
Списание за македонската култура**

III. évfolyam 2020/1. szám

OHRID MACEDÓN FOLKEGYÜTTES
DEBRECENI EGYETEM NÉPRAJZI TANSZÉK

Macedón tudományos és kulturális közlemények

MACEDÓN FÜZETEK
MACEDONIAN LETTERS
МАКЕДОНСКИ ТЕТРАТКИ

A makedón/macedón kultúra többnyelvű folyóirata
Journal of the Macedonian culture
Списание за македонската култура

A szerkesztőbizottság tagjai:
ILJOVSZKI RISZTO, NIKOLOVSZKI RISZTO,
KEMÉNYFI RÓBERT, LJUPCO RISTESKI

Tiszteletbeli főszerkesztő:
BARTHA ELEK

Felelős szerkesztő:
BÓLYA ANNA MÁRIA

Olvasószerkesztő:
TUSA MÁRIA

A szerkesztőség címe: Bólya Anna Mária, Ohrid Macedón Folkegyüttes,
H-1024 Budapest, Margit krt. 99.

Telefon: +36 70 312 6825, e-mail: bolya.annamaria@macedon.hu

A borítót tervezte: RaskyCREATIVE
Nyomdai előkészítés: Szász József

A folyóirat megjelenését támogatja:
Macedón Köztársaság Külügyminisztériuma
Debreceni Egyetem
Arts and Research Bt.
Lefter Mantse sebészorvos

ISSN: 2677-0512

BUDAPEST
III. évfolyam 2020/1. szám
Megjelenik: félévenként

TARTALOMJEGYZÉK

Bartha Elek Szent források macedóniai zarándokhelyeken	4
Risteski, Ljupco S. About the Ethnological Atlas Project of Socialistic Federative Republic of Yugoslavia and Ethnological Atlas of SR Macedonia	10
Hamza Gábor Macedónia és az európai politika – történeti áttekintés	20
Bólya Anna Mária A macedón rituális táncagyomány jellegzetességei	28
Iljovszki Riszto Prolegomena a macedón-magyar szótár elkészítéséhez	35
Marczinka Csaba A Sztrugai Költői Estek Fesztivál története	43
Nikolovszki Riszto Az Ilinden-felkelés évfordulójára	47
Bólya Anna Mária Bone Velicskovszki: Macedón erotikus népdalok	51
Bólya Anna Mária Macedón archaikus énekek fordításai	55
Képmelléklet	59

BARTHA ELEK

SZENT FORRÁSOK MACEDÓNIAI ZARÁNDOKHELYEKEN

Bartha Elek DSc, Debreceni Egyetem, oktatási rektorhelyettes,
Néprajzi Tanszék, egyetemi tanár.

Absztrakt

Európában és a keresztény világ tájain sok helyen vannak források, természetes vizek, amelyekhez csodák köthetők, és amelyeket vallásos tisztelet övez. Nagy számban találkozunk szent forrásokkal a Balkán-félszigeten élő katolikus és ortodox népek körében is, amelyek köré gazdag folklór hagyomány épült az évszázadok során. Ebben az írásban több szent forrást mutatok be Macedónia területéről. Ezek a források többnyire zarándokhelyként működő kolostorok területén vagy más szakrális helyeken találhatóak, és napjainkban is vonzzák a zarándokokat, akik a gyógyulás reményében, a szent víz gyógyító erejében bízva keresik fel őket.

#szentkutak #zarandokhelyek #macedonia #ohrid #bigorszkiroosztuse

Abstract

At several locations in Europe and elsewhere in the Christian world, there are wells, springs and other sources of water that are associated with wonders and magic and, for the same token, are regarded with religious devotion. Stories, beliefs, as well as profane and lay traditions connected to them are also present among the Catholic and Orthodox peoples living on the Balkan Peninsula. In this study, I intend to briefly describe specific examples of this kind in Macedonia, which have evolved into local or national destinations of pilgrimage on their own, due to wonderful instances of healing and not just because they are connected to a nearby place of worship.

#holywells #pilgrimage destinations #macedonia #ohrid #bigorskiroostushe

Európa és a keresztény világ számos táján találunk olyan kutakat, forrásokat, víznyerő helyeket vagy akár természetes vizeket, amelyekhez csodák fűződnek, amelyeket vallásos tisztelet övez. A nyugati és a keleti kereszténységben egyaránt megtalálhatók ilyen helyek, nagy számban találkozunk velük Európának mind a nyugati, mind a keleti felén vagy a világ más részein. A vallásos tisztelettel övezett szent kutak és források többnyire szent helyekhez, templomokhoz, kolostorokhoz, zarándokhelyekhez kapcsolódnak, és sok esetben maguk is zarándoklatok célpontjaiként működnek. A magyarországi és a nemzetközi

néprajzi, antropológiai szakirodalom több mint egy évszázad óta figyelemmel kíséri, számon tartja és a maga eszközeivel feldolgozza ezeket a helyeket, a hozzájuk fűződő hiedelmek, profán és laikus szakrális hagyományok oldaláról.¹

A szent forrásokhoz kapcsolódó hagyományokat az ókori adatokat követően nagy számban jegyezték le a Balkán katolikus és ortodox vallású népeinek köréből, és akárcsak kontinensünk más tájain, itt is gyakran lehet találkozni a napjainkban is élő kultusz jelenlétével, annak sokszor látványos megnyilvánulásaival. Magyarország jelenlegi déli határainak közelében is megvannak ennek nyomai, példaként a Baja melletti Máriakönyve – Vodica magyarok és szerbek által egyaránt tisztelt és látogatott forrását, annak szerb elnevezését (*szveti bunar*) említhetem. A határ déli oldalától nem messze, Szerbia területén is vannak ilyenek: magyarok és szerbek által közösen használt, kutak, források körül kialakult szent helyek, mint például az észak-bánsági aranyhegyi kápolna. Ezek a példák jó párhuzamok a Macedóniában Filipova által kutatott kettős tisztelet, kettős kultusz megnyilvánulásaira,² amelynek során különböző vallások – Magyarországon katolikus és pravoszláv, Macedóniában ortodox keresztény és iszlám – hívek egyaránt tisztelettel öveznek, csodatévő, gyógyító erőt tulajdonítanak egyes természetes vizeknek, forrásoknak. Hasonló jelenségek a Balkán egész területén előfordulnak, elsősorban a több vallás által lakott térségekben

A továbbiakban néhány macedóniai példát mutatok be, amelyek elsősorban valamely szent helyhez, templomhoz, kolostorhoz való kapcsolatuk révén – a látogatottságot a zarándokhely is növeli –, váltak az ott végbement csodás gyógyulásoknak köszönhetően helyi, országos vagy nemzetközi vonzáskörzetű zarándokhellyé.³

A kutakhoz, forrásokhoz kapcsolódó gyógyulásokat, csodákat, jelenéseket az élő szóhagyomány mellett, azzal párhuzamosan az élő szóbeli hagyomány mellett írott források, feljegyzések őrzik. A szent kútra (*szentkút*) vagy forrásra való utalás sokszor a helynevekben is előfordul.

1 Magyarország és a Kárpát-medence kegyhelyeinek a forrásokhoz és kutakhoz fűződő szokásairól, hagyományairól részletes áttekintést ad Bálint – Barna 1994. 218-231. Számos más kegyhely-leírásban és újabban a világhálón közzétett forrásokban találunk ide vonatkozó adatokat.

2 Filipova, Snežana. „Sacred and Healing Springs in the Republic of North Macedonia.” In *Sacred Waters: A Cross-Cultural Compendium of Hallowed Springs and Holy Wells*, edited by Ray, Celeste, Routledge, 2020.

3 A közleményben leírt adatok saját, az elmúlt években a helyszínen végzett teremtés eredményei, az MTA – DE néprajzi kutatócsoport kutatási projektjének keretében kerültek lejegyzésre. A macedóniai terepmunkában a cikk szerzőjének szakmai irányításával a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének oktatói, kutatói és hallgatói vettek részt. A kutatásban nyújtott segítségükért köszönet illeti kollégáimat, Bólya Anna Mária szerkesztő asszonyt és Ljupcso Riszteszki professzort. A témában korábban Magyarországon megjelent: Bartha Elek. „A víz a szakralitásban.” In *A víz kultúrája.* [The Culture of Water:] edited by Bartha Elek, Keményfi Róbert and Lajos Veronika, 175-183. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2010. Bartha Elek. *Megszentelt tájak vonzásában.* Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2017

A szent források és kutak vizének a hagyomány csodákra, betegségek gyógyítására képes erőt tulajdonít. Vannak közöttük speciálisan vagy elsősorban bizonyos betegségekre jótékony hatásúnak tartott vizűek. Egyes ilyen szent kutak vizét szemgyógyításra, míg másokét beteg végtagok, köszvény, meddőség vagy más bajok gyógyítására használják. Közös bennük, hogy a gyógyító hatást nem a víz vegyi összetételének, hanem az általa hordozott szakralitás, a benne rejlő szent erejének tulajdonítják. A szentelményi erőtől ez annyiban különbözik, hogy ezekben az esetekben nem az emberek vagy az egyház által létesített jelekről van szó, hanem a szentség megnyilvánulásáról. A formai hasonlóság révén említhetők itt olyan példák is, amikor a kegyhelyhez nem tartozik *szentkút*, a hívek annak környékéről mégis visznek haza vizet, hasonlóan más dolgokhoz: növényekhez, ágakhoz, földhöz, amelyek szintén a kegyhelyről származnak.⁴

Szent kutak és szent források Macedónia ortodox templomai és kolostorai környékén is nagy számban előfordulnak. Az egyik ilyen az ohridi Szveti Petka forrása, amelynek vize a mellette lévő tóba csordogál. A délnyugat-macedóniai Ohridi-tó partján emelkedik több mint egy évezred óta az alapítójáról, Szent Naumról elnevezett kolostor. Ennek közvetlen közelében áll Szent Petka temploma, amelynek oldalában egy sokak által felkeresett szent forrás fakad. A kolostor ismert országos és nemzetközi zarándokhely, emellett környékével együtt egyre népszerűbbé és forgalmasabbá váló turisztikai központként működik. A külföldi turisták és hazai zarándokok által egyaránt látogatott kegyhely közelében több természetes forrás is található, közöttük a legnevezetesebb a Fekete-Drin forrása, amely az Ohridi-tó vizét is táplálja. A szent forrás ezzel nem azonos. Attól kissé távolabb, déli irányban, az ezen a vidéken a legnépszerűbb szentek közé tartozó Szent Petka, a nők oltalmazója tiszteletére emelt templom északkeleti oldalából ered, és a templom belsejében is rendelkezik víznyerő hellyel.

A forrást a környékbeli falvak lakói rendszeresen felkeresik, és Macedónia más részeiből érkezők is szép számmal vesznek a gyógyító erejű vízből. A szomszédos kolostorban lévő kultuszhelyet, Ohridi Szent Naum sírját meglátogató zarándokok a szentről elnevezett kolostor udvaráról is vesznek vizet – amelyet a helybeliek nem tartanak csodás erejűnek –, de Szent Petka forrását nem szokták elkerülni.

A templomkert bejáratánál álló kis kőbódében működő kegytárgyboltban a képek, ikon másolatok, emléktárgyak és gyertyák mellett üres műanyag flakonokat is árúsítanak, amelyeket a látogatók a szent vízzel megtölthetnek. A forrás vizéből a helyszínen fogyasztanak, és a vízben sokan megmossák beteg vagy fájó testrészüket, kezüket, lábukat, arcukat, szemüket. Más szent helyekhez

4 Ilyen eseteket említ Bálint Sándor – Barna Gábor például a radnai búcsúsokkal kapcsolatban, akik az I. világháború előtti időkben a kegyhelyhez közeli Maros vizéből merítettek és vittek haza. Bálint Sándor, and Barna Gábor, eds. *Búcsújáró magyarok: a magyarországi búcsújárás története és néprajza*. Budapest: Szent István Társulat, 1994, 228

hasonlóan a templomban és a forrás mellett az arra alkalmas helyeken a hívek kisebb-nagyobb összegű pénzadományt helyeznek el. A szent forrás a kegyhely szakrális és turisztikai arculatának része, vonzáskörzete országosnak, sőt, a turizmusnak köszönhetően nemzetközinek mondható.

Egyike a legismertebb macedóniai szent forrásoknak a Legtisztább Istenszülő Szveta Bogorodica Preciszta kolostorában található. A forrás szerepet kapott a templom keletkezéstörténetében is. Az 1316-ban épült kolostor⁵ helyét a helyi legenda szerint a szent forrás mellett jelölték ki⁶, amely jelenleg a templomépületben található. A templomot eredetileg egy más helyszínen akarták felépíteni, de az éjszakára az építés tervezett helyén hagyott ikont reggel a ma is működő, vizet adó forrás mellett találták meg. Az ikont visszavitték az építéshez eredetileg kijelölt helyre, de ugyanaz történt, mint az előző napon.

A következő hajnalon viszont már volt szemtanúja annak, ahogyan a kép a levegőben a forrás mellé repül. Mindezt pedig isteni jelnek tekintették arra, hogy a templomot a forrás mellett építsék fel. A forrás a templom belsejében közelíthető meg, vizét ma is rendszeresen használják gyógyításra és más, szentelményként történő alkalmazásokra.

A patakokban, bővizű forrásokban bővelkedő Bisztra hegységben, a Radika patak völgyében álló, Keresztelő Szent János tiszteletére épült Bigorski kolostor területén és közvetlen szomszédságában több gyógyító, csodatévő erejű forrás is található.

A legenda szerint 1014-ben egy Jovan nevű szerzetes, aki a forrás melletti földjén dolgozott, különös fényjelenségre lett figyelmes, amelyben megjelent egy ikon a szent ábrázolásával. Jovan a jelenés helyén a forrás mellett egy kis építményt emelt az ikon számára, és néhány évvel később ugyanerre a helyre épült a kolostor, amely a ma is álló épületegyüttes elődje volt.⁷

Az ikonhoz és a forráshoz az azóta eltelt évszázadok során más csodák, csodás gyógyulások is kapcsolódtak. A kolostor bejáratánál három ágon folyó bővizű forrás a zarándokok számára hűsítő vizet biztosít. A földszinti zárt térbe került másik forrás vizét a hívek gyógyító, egészségmegőrző céllal fogyasztják, és üvegekbe, műanyag palackokba töltve haza is visznek belőle. Az udvaron álló kút, amely az Istenszülő az örök élet forrása oltalmát élvezi, ikonjaival és

5 Cvetkovski, Sašo. „Prečista Kičevska.” In *Sveti prečistanski mačenicci*, edited by Fidanoski, Zorančo., Ohrid: Kaneo, 2010,10.

6 *Vodič do manastirite vo republika Makedonija*. Skopje: Izdavač Agencija za podrška i promocija na turizmot, 2015, 80

7 *The Bigorski Monastery of St. John the Baptist*. Rostuše: The Bigorski Monastery of St. John the Baptist, 2010.

falfestményeivel a vízszentelés céljára szolgál. A szentelési szertartást naponta elvégzik, a vízből sokan isznak és merítenek, különösen a szertartás után. Közvetlenül a kolostor mellett is van egy szent forrás, amely erdei ösvényen közelíthető meg. Fölé egy kis építményt emeltek, vizét a forrás fölötti kis ikon őrzi. Napjainkban kissé elhanyagolt benyomást kelt, kevesen keresik fel, feltehetően a szent helyen található többi bővizű forrás ellátja a zarándokok igényeit.

A dél-macedóniai Bitola város külső övezetében, az országútról táblával jelzett (szveta voda felirattal) szent forrás található. A Szent Miklós templom kertjében, annak szentélye mögött fakadó forrás vizét elsősorban a faluban lakó helybéliek, valamint a Bitolában és annak környékén lakók használják. A szent víz csodatévő, gyógyító erejében bízva használják külsőleg és belsőleg egyaránt. A vízből – akárcsak más helyeken a szenteltvízből – mindig tartanak a templomban, hogy a helyet felkereső hívek vihessenek belőle. A vízért fizetséget nem kérnek, de a pénzadományt természetesen veszik. A szent vizet műanyag flakonokban, palackozva, felcímkézve is adják. Elsődleges felhasználásra, közvetlenül a templom mögötti forrásnál a beteg testrészt megmosására alkalmazzák. Sokan használják szemgyógyításra. A forrás mellett kialakított medencében egyes ünnepeken, főként vízkeresztkor a rítus részeként megmártóznak. A bitolai Szent Miklós templomban található szent forrás elsősorban a közvetlen környékből érkezők, részben pedig az úton lévők számára nyújt gyógyírt lelki és testi bajaikra.

Macedónia területén számos más helyen is találunk szent kutakat, szent forrásokat. Ezek többnyire kolostorok, templomok, zarándokhelyek területén vagy azok közelében jöttek létre, mint amilyen például a Szkopjéhez közeli Szveti Georgi Pobedonosac templom, vagy a Velesz melletti szent források. A szent vizekhez kapcsolódó hiedelmek, szokások, szakrális hagyományok évszázadok óta szerves részei Macedónia vallási életének.

Irodalom

Barna Gábor. „Szent kutak, szent források a búcsújáró helyeken.” [Holy Wells and Holy Springs in Places of Pilgrimage.] In *A víz kultúrája. [The Culture of Water.]* edited by Bartha Elek, Keményfi Róbert and Lajos Veronika, 184-189. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2010.

Bartha Elek. „*A víz a szakralitásban.*” In *A víz kultúrája. [The Culture of Water.]* edited by Bartha Elek, Keményfi Róbert and Lajos Veronika, 175-183. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2010.

Bartha Elek. *Megszentelt tájak vonzásában.* Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2017.

Bartha Elek, Keményfi Róbert, Lajos Veronika, eds. *A víz kultúrája*. Studia folkloristica et ethnographica, 55. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2010.

Bálint Sándor, and Barna Gábor, eds. *Búcsújáró magyarok: a magyarországi búcsújárás története és néprajza*. Budapest: Szent István Társulat, 1994. 347.

Bólya Anna Mária. „Templomot rak szamovila – Régi rétegek a macedón kalendárium keresztény ünnepköri énekeiben és táncaiban.” *Ethnographia*, 123, no 4 (2012): 412-427.

Cvetkovski, Sašo. „Prečista Kičevska.” In *Sveti prečistanski mačenici*, edited by Fidanoski, Zorančo., Ohrid: Kaneo, 2010.

Filipova, Snežana. „Sacred and Healing Springs in the Republic of North Macedonia.” In *Sacred Waters: A Cross-Cultural Compendium of Hallowed Springs and Holy Wells*, edited by Ray, Celeste, Routledge, 2020.

Malinov, Zorančo. *Tradiciskiot naroden kalendar na Šopsko-Bregalničkata etnografska celina*. Skopje: Institut za folklor „Marko Cepenkov“, 2017.

Nagy Márta. *Ohridi Szent Naum magyarországi kultusza*. Budapest, Debrecen: Balassi Kiadó, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012.

The Bigorski Monastery of St. John the Baptist. Rostuše: The Bigorski Monastery of St. John the Baptist, 2010.

Vodič do manastirite vo republika Makedonija. Skopje: Izdavač Agencija za podrška i promocija na turizmot, 2015.

RISTESKI, LJUPCO S.

ABOUT THE ETHNOLOGICAL ATLAS PROJECT OF SOCIALISTIC FEDERATIVE REPUBLIC OF YUGOSLAVIA AND ETHNOLOGICAL ATLAS OF SR MACEDONIA

Risteski S., Ljupco, Szkopjei Szent Cirill és Metód Egyem, Etnológiai és Antropológiai Intézet, egyetemi tanár.

Absztrakt

Több éves feldolgozási és előkészítési munka után 2019 végén két könyvben jelent meg egy tetemes kutatási munka első kötete, amelynek címe: „Macedónia néprajzi forrásai. A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság etnológiai atlasza. A Macedónia Szocialista Szövetségi Köztársaság etnológiai atlasza: 124. sz. kérdés: Születés, szoptatás, első fogak”, az UKIM Néprajzi és Antropológiai Intézet kiadványa, Szkopje. Ez a kiadvány Branislav Rusic tetemes mennyiségű terepmunka gyűjteményének első része. Az óriási és értékes gyűjtemény a Szerző odaadó munkájának köszönhetően jutott el a publikálási fázisba. Ez az eredmény rendkívüli módon jelentős a macedón folklór kutatás szempontjából.

*#macedontudomanyosesmuveszetiakademia #macedoniaetnologiaiatlasza
#branislavrusic #etnologiaiiesantropologiaiintezetszkopje #macedonhagyomány*

Abstract

After many years of processing and preparation of materials for publishing, at the end of 2019, the first volume of a huge research work was published in two books: "Ethnographic Sources for Macedonia. Ethnological atlas of SFR Yugoslavia. Ethnological atlas of SR Macedonia. Question No. 124: Birth, Breastfeeding, First Tooth" This publication is the first in a collection of Branislav Rusic's vast amount of fieldwork. The huge and valuable collection reached the publishing phase thanks to the dedicated work of the Author. This result is extremely significant for Macedonian folklore research.

*#macedonianacademyofsciencesandarts #ethnologicalatlasofmacedonia
#branislavrusic #instituteofethnologyandanthropologyskopje
#macedoniantradition*

The project „Ethnological Atlas of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia” is arguably the most important and largest ethnological project in the history of the ethnological discipline in the period of socialism in the Yugoslav Federation. Consequently, it can be freely stated that the projects on the ethnographic atlas in

each of the socialist republics of Yugoslavia were also the most significant and essential activities of ethnologists at that time.

With information on the great Yugoslav project „Ethnological Atlas of SFR Yugoslavia” I first met in the spring of 1993 starting my research work on the handwritten legacy of the ethnologist, professor Branislav Rusic kept in a special archive fund in the Macedonian Academy of Sciences and Arts’ Archive.

On several occasions in the Fund’s archive materials prof. Branislav Rusic’s work and his engagement of as „Principal Trustee” (glaven povernik) had been mentioned for the work of the Ethnological Atlas for SR Macedonia and as one of the authors of the „Questionnaires” that were used as a basis for conducting field research in the whole SFRY. In the archive materials, then, I did not see any of the rich ethnographic material collected throughout Macedonia. I saw only a few of the several variants of the topics and questions compiled by Branislav Rusic as part of the extensive field questionnaires. However, in the archive materials, Rusic has preserved quite a number of documents, some of which are from his articles published in the newspaper “Nova Makedonija”, in which he, as an author and member of the Committee on Ethnological Atlas of Yugoslavia from Macedonia, reported to the Macedonian and Yugoslav experts and the wider public about the goals, implementation and meaning of this great project.

Working on the manuscript legacy of professor Branislav Rusic, in the spring of 1993, in Belgrade, I also met his daughter Nadica Rusic, from whom, discussing his work on the ethnographic atlas, I learned that, in fact, until the death of the professor in 1971, his office in their home was full with completed and fulfilled questionnaires, which were transported immediately to the Ethnological Atlas Center in Zagreb shortly after his death. The impression that Ms Nadica had of the importance of this material, as well as the urgency of the whole situation for the material to be fully transferred to Zagreb, somehow conveyed to me. However, after graduation I did not immediately show an active interest in researching the materials due to a variety of circumstances, but I was aware of developments in other former Yugoslav republics, in which, after the disintegration of Yugoslavia, initiatives were made to get copies of these materials in order to transfer them to their republic centers.

After finishing my doctorate in 2002, more realistic conditions were created to shift my interest towards these materials into a research project for the practical provision of copies of these materials for the needs of the Macedonian expert and broader public. At that time the Institute of Ethnology at the Faculty of Natural Sciences and Mathematics at the University of Skopje in Skopje, on several occasions tried to submit proposal research projects related to the issue of ethnological atlases.

However, only in the spring of 2010, as part of my study stay at the Department of Ethnology and Anthropology at the Faculty of Philosophy in Zagreb, funded by the CEEPUS program, I first visited the Ethnologic Atlas Center and the Archive where all the materials have been and stored and kept. Thanks to kindness and warm collegial and friendly relations with the then head of the Department of Ethnology and Anthropology, professor Goran Pavel-Shantek and professor Branko Gjakovic, I was given access to these materials.

Changes that have already taken place in the post-Yugoslav and post-socialist republics have also reflected the shift of the disciplinary discourse of ethnology and anthropology beyond the focus of ethnological and ethnographical cartography. The disciplinary discourse of abandoning the „obsolete” ambitions of systematically tracking, marking, documenting, processing and mapping cultural phenomena using questionnaires was fully visible in the state of the Center and the Archive. Only a few individuals, among whom Professor Branko Gjakovic took care of these materials and tried to keep them at least in a format that would be usable and accessible to future generations.

As I began browsing and the materials, sorted and systematized by the standards of the Center, my surprise was growing larger and larger, realizing the size of materials written and collected on the territory of the Socialist Republic of Macedonia. After a whole day of going through the archive, I realized that copying all the materials was impossible within a one-month study tour, so I spent the night thinking about how to optimize the stay and work on the materials, and yet the selected material made some sense and whole. I have decided to start scanning materials from the spiritual culture contained in Questionnaire IV, or life-cycle customs structured into several sets of questions: Summary question No. 124: Birth, breastfeeding, first tooth; Summary question No.125: First shearing; Summary question No. 121: Customs before the wedding itself, wreaths, wedding head coverings (head ornaments); Summary question No. 122. In-laws’/Matchmaking honors; Summary question No. 123. Wedding; Summary question No. 126. Auspices of death; Summary question No. 127. Mourning and enclosures in the hearse and grave; and Summary question no. 128. Burial procession and tombstones.

Scanning with the equipment lent to me by the Department of Ethnology and Anthropology in Zagreb took about 10 days, so I concluded that the digitization process was going very slow and difficult, so I continued to xerox the rest of the material. So, at the end of my one-month stay in Zagreb, by bus, I transported nearly 8,000 photocopies of the above questionnaires to Macedonia.

Upon arriving in Macedonia, by the end of 2018, I had been successively trying, by applying to very few research projects and publishing competitions, to provide

funding to publish these extremely important and interesting field materials in the country. In Macedonia, many are aware, but the general public may not be fully aware, that the Ministry of Science and Education has not announced a competition for publishing since 2006, and has not announced a competition for scientific and research projects since 2011.

Thus, the material obtained in Macedonia, without financial support from the state institutions, with some logistics from the Institute of Ethnology and Anthropology, had been fully transcribed and processed in the period from 2010 until 2018. The processing involves completely digitizing it.

Finally, after many years of processing and preparation of materials for publishing, at the end of 2019, the first volume was published in two books entitled: „Ethnographic Sources for Macedonia. Ethnological atlas of SFR Yugoslavia. Ethnological atlas of SR Macedonia. Question No. 124: Birth, Breastfeeding, First Tooth” as a publication of the Issue of Institute of Ethnology and Anthropology, UKIM in Skopje.

About the Yugoslav Project „Ethnological Atlas of SFR Yugoslavia”

Facing the ever-accelerating changes in daily life in traditional Yugoslavian culture, accelerated modernization, electrification and industrialization, globalization processes and near-profound transformations of culture were most likely the crucial impetus for Yugoslav ethnologists to begin to systematize, recording, processing and mapping of different cultural phenomena. Understanding the urgency of monitoring and recording ethnological phenomena in a systematic way professor Bratimir Bratanić had emphasized on numerous occasions at various academic events.⁸

Following European trends that have become more pronounced during the two world wars, exploring and visualizing folk culture in atlas, in Yugoslavia, determinant influences happened not just from the central European countries, but have also occurred from the countries of the Eastern Bloc, under strong influence of the USSR.⁹ Those familiar with the development of ethnographic mapping in Yugoslavia mainly associate it with the development of theoretical and methodological concepts in social disciplines, an evolutionary approach and, in particular, a cultural-historical, diffusionist approach.

8 Petrović, Đurđica, “Profesor Branimir Bratanić i evropski etnološki atlas.” *Etnološka tribina*, vol. 10, br. 3, (1980): 11.

9 Bruk, I.S., “Istoriko-ètnografičeskoekartografirovanie i ego sovremennye problemny“, *Sovetskaja ètnografija*, No.3, Maj-Ijun, Moskva: Nauka, (1973): 3-18.

In Europe, the first ethnographic atlases were published at the end of the 50's.¹⁰ Thus, in 1957 the first part of Sweden's ethnological atlas was published, which included parts of Finland, and was originally conceived as a common atlas of the northern, Scandinavian countries: Denmark, Sweden, Norway and Finland. At Linz Conference in 1958 it was agreed to produce and issue a common atlas for the countries of Central and Southeast Europe: Austria, Czechoslovakia, Yugoslavia, Germany, Switzerland and Italy. The Slavic countries also had the initiative at the Slavic Congress held in Moscow in 1958 to create a common atlas.¹¹

In mid-1957, the Ethnological Society of Yugoslavia was founded, which initiated the idea of forming a Committee on the Ethnological Atlas of Yugoslavia. Dr. Bratimir Bratanić from Zagreb was elected as a President of the Commission, and Dr. Boris Orel from Ljubljana, Rajko Nikolić from Novi Sad and Dr. Branislav Rusić from Skopje were elected for Commission members. The commission decided that the Atlas Preparation Center should be at the Ethnological Institute of the Faculty of Philosophy in Zagreb. The Yugoslav Research Council financed this large project, which was later joined in part by national funds.¹²

As early as 1958, several prominent members of the Ethnological Society of Yugoslavia came up with the idea of producing an Ethnological atlas because, as B. Rusić writes later: „all together knew that Yugoslavia represents both, regarding its place in Southeast Europe and its people's composition one of the most attractive countries for ethnological research and, among other things, the issuance of such maps with various signs marked more or less folk appearances and objects that will most strikingly show the similarities or differences throughout Slovenia to Macedonia throughout both the South Slavs and non-Slavic peoples, and even their neighbours, and after that the signs will serve them the templates for deepening specific issues and drawing scientific conclusions”.¹³

Already in 1960 they started working. Then the pilot project started on collecting and processing ethnographic material on five selected topics from about 1,600 localities in the former Yugoslavia. Thus a number of *probe questionnaires* and *probe analytical maps* were produced (for example: ritual processions with masks – surat, annual fires, yoke forms, performance and tools for straw rearing,

10 Bruk, I.S., i Tokarev, S.A., „Meždunarodnaja Konferencija po etnografičeskomu atlasu Evropy i sopredel'nyh stran”, Sovetskaja etnografija, No.5, Sentjabr'-Oktjabr', Moskva: Nauka, (1968): 149-152

11 Petrović, Đurđica, „Profesor Branimir Bratanić i evropski etnološki atlas.” *Etnološka tribina*, vol. 10, br. 3, (1980): 11

12 Rusiće, Branislav, „Jugoslovenski etnološki atlas” *Nova Makedonija*, 10.12.1961. Risteski, S. Ljupčo, Rakopisnata zaostavština na Branislav Rusiće. Prilog kon istrojijata na etnološkata misla vo Makedonija. Bitola: Misirkov, 1997, 41.

13 Rusiće, Branislav, „Sličnosti i razlike dobijaju objašnjenja“, *Završava se prvi sveobuhvatni Etnološki atlas Jugoslavije*, Politika, 19.06.1966.

village feast, etc.).¹⁴ B. Rusic compiled a number of these Questionnaires for individual ethnological problems. Almost all of the questionnaires are related to subjects and phenomena of folk culture: 1. Baking bread outside the house 2. Water supply 3. Fence; 4. Fireplace; 5. Backing lid; 6. Heaters and Heating; 7. Getting Fire; 8. Characteristic Floor furnitures in the main rooms; 9. Table; 10. Beds in the house and temporary dwellings; 11. Cradle; 12. Chest; 13. Backrest, keyhole, padlock; 14. Mortars; 15. Drinking water containers 16. Water keeping containers 17. Milk containers and milk storage 18. Names and times of meals in different parts of the day.

In 1963, the first two questionnaires were completed in SR Macedonia: Questionnaire No. 1 and Questionnaire No. 2. According to Branislav Rusic's reports, the mostly collected field materials and completed questionnaires were from Prilep and Bitola Plain, Mariovo, Zheleznik and Prespa. There were some results from the villages around Ohrid, Makedonski Brod, Kratovo and Gevgelija, and some in Dolni Polog, around Mavrovo Lake, in the Reka, near the towns of Strumica, Delchevo, Radovish, Shtip, Probishtip, Kratovo, Kriva Palanka and Kavadarci. In the other parts of the SRM nothing had been done so far.

Given the circumstances and state of affairs of ethnology experts in Yugoslavia, the principle of fieldwork was designed to operate through a network of local educators, teachers who know the locals best and will be able to complete the questionnaires. Rusic mentions that local teachers have been recommended by the National Education Council or through school councils for inclusion in the work of the Ethnological Atlas. Thus, for a relatively short period throughout SFR Yugoslavia an extensive network of voluntary contributors was established which soon grew into an „Ethnological Atlas Working Group” with about 1,100 associates and since 1962 has established its own „Working Community Voice” Journal, (Glas radne zajednice za etnološki atlas), which was published from 1962 to 1965 in 6 issues.¹⁵

After two years of studying the probe questionnaires as successful, the results in Croatia, Vojvodina and Macedonia are marked with good results. Using the results of the probe questionnaires, the Commission at the Center for Ethnographic Cartography produced 8 maps.¹⁶

At a meeting of the Committee on Atlases and the Committee on Ethnological

14 Đaković, Branko, „Etnološka kartografija“, *Studia ethnologica Croatica*, 18 No. 1, (2006): 67. Risteski, S. Ljupčo, Rakopisnata zaostavština na Branislav Rusiќ. Prilog kon istroijata na etnološkata misla vo Makedonija. Bitola: Misirkov, 1997, 42.

15 Rusiќ, Branislav, „Što se raboti vrz etnološkiot atlas vo Makedonija – nauќen proekt so meѓunarodno znaќenje”, Nova Makedonija, 11.03.1966

16 Domaćinović, Vlasta, „Pripremanje Etnološkog Atlasa Jugoslavije“, *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, Vol. 7 No. 1, (1970): 251.

Atlas of Yugoslavia held in Zagreb in 1966, attended by 36 representatives from 22 countries, it was decided to intensify activities on ethnological atlases in accordance with a resolution adopted earlier, encouraging joint research from all countries, intensifying contacts between them, regular exchange of information and regular meetings of representatives of national committees.¹⁷ The purpose of this meeting was to define as precisely as possible the preparation of regional and national ethnological atlases, and to facilitate the work on a single European atlas. Working on the ethnological atlases of the peoples of Europe during this period shows yet another tendency in the development of disciplines, with a clear focus on the study and observation of folk culture on the European continent, and not just on populations outside Europe, commonly referred to as „primitive”.¹⁸

Bratanić's idea was first to „use the ethnological atlas as an instrument” in ethnological research, which basically opens up problems and research questions and does not provide ready answers. In the realization of the ethnological atlases Bratanić advocated: qualitatively sufficient ethnological material, material suitable for comparison in the wider area, material that is organized, systematically and coordinately collected, based on specially identified and selected types of topics and questions and a properly selected number of points for research”.¹⁹ At the same time, as a university professor B. Bratanić advocated to educate and train his students, future ethnologists, in the application of cartographic techniques for scientific purposes in order to map cartographically the „cultural phenomena deployed in a different and meaningful way in space, which provides great opportunities for interpretation (primarily historical) that can fully show the current or former survival of cultural or ethnic groups..., and the interpretation of the interrelationships of such groups will allow for the latent dynamics involved in the every cartographic image, however static it may seem at first glance”.²⁰

Since 1963, the Commission has begun to organize the main work, so that 4 collections of Questionnaires of 157 thematic goals have been prepared with a large number of questions and submissions with introductory remarks and notes tailored to each of the Republics.

The first questionnaire, drawn up in 1963, consists of 41 themes from material culture (from farming and plowing tools to walls and interior decoration of the home, from the broader context of folk construction).

17 Rusiќ, Branislav, “Što se radi vrz etnološki atlas vo Makedonija – nauќen proekt so meĝunarodno znaĉenje”, Nova Makedonija, 11.03.1966.

18 Petrović, Đurđica, “Profesor Branimir Bratanić i evropski etnološki atlas“, *Etnološka tribina*, vol. 10, br. 3, (1980): 118.

19 Petrović, Đurđica, “Profesor Branimir Bratanić i evropski etnološki atlas“, *Etnološka tribina*, vol. 10, br. 3, (1980): 117.

20 Bratanić, Branimir, “Etnološki atlas Jugoslavije. Etnološki pregled“, 7, Beograd, 1959, 11. Đaković, Branko, “Etnološka kartografija“, *Studia ethnologica Croatica*, 18 No. 1, (2006): 67.

The second questionnaire was prepared in 1965 and covered 38 topics (from bread stoves outside the house to men's and women's folk costume).

The third questionnaire developed in 1966 covered 119 topics (from women's and men's jackets and belts to unusual contracting ways).

The fourth questionnaire was completed in 1967 with 157 themes (ranging from wedding customs to questions of old measures).²¹

The territory of Yugoslavia was divided into 105 larger, basic squares, each divided into four smaller, additional squares. In each of the larger, basic squares, at approximately equal distance, four settlements were selected, and in each additional square another settlement was selected. Thus, the basic and additional settlement network was established. As some of the squares of the state border areas were smaller, the number of selected settlements was smaller. The same was applied for mountain areas. However, the choice of points was to include and represent both „Yugoslavs” and minorities.²²

The territory of SFR Macedonia was divided into 25 squares with 160 deliberately selected primary settlements, and another 320 villages on the additional network.²³ In the field work as well as in the realization of the activities around the Ethnological Atlas, up to 1961, three institutions from Macedonia were involved: the Ethnological Museum in Skopje and the National Museums in Ohrid and Titov Veles.²⁴

In the following years most of the materials were collected from the Prilep-Bitola Plain, Mariovo, Zheleznik and Prespa. Fieldwork was completed in several villages around Ohrid, Makedonski Brod, Kratovo and Gevgelija, and less in the areas of Dolni Polog, Mavrovo, around Strumica, Delchevo, Radovish, Shtip, Probishtip.²⁵

Even the founders of the Ethnological Atlas were aware that the project they were carrying out was „truly enormous, complicated, expensive and transcending the possibilities of a generation”.²⁶

21 Rusiќ, Branislav, “Jugoslovenski etnološki atlas” Nova Makedonija, 10.12.1961. Đaković, Branko, “Vprašalnice Etnološkega atlasa in Slovenci”, *Etnolog*. [Nova vrsta] Letn. 13, no. 64, (2003): 504.

22 Rusiќ, Branislav, “Što se raboti vrz etnološkiot atlas vo Makedonija – naučen proekt so meѓunarodno značenje”, Nova Makedonija, 11.03.1966

23 Risteski, S. Ljupčo, *Rakopisnata zaostavština na Branislav Rusiќ. Prilog kon istrojata na etnološkata misla vo Makedonija*. Bitola: Misirkov, 1997, 42.

24 Rusiќ, Branislav, “Jugoslovenski etnološki atlas” Nova Makedonija, 10.12.1961.

25 Rusiќ, Branislav, “Jugoslovenski etnološki atlas”, Nova Makedonija, 03.09.1967. Risteski, S. Ljupčo, *Rakopisnata zaostavština na Branislav Rusiќ. Prilog kon istrojata na etnološkata misla vo Makedonija*. Bitola: Misirkov, 1997, 43.

26 Bratanić, Branimir, “Etnološki atlas Jugoslavije. Etnološki pregled”, 7, Beograd, 1959, 14.

The current social circumstances in Macedonia, especially after the closure of ethnology studies in the academic year 1952/53, and after the death of Branislav Rusic in August 1971 reflected on the pace, quality and character of the work of the Ethnological Atlas. However, some of the institutions that existed and acted in the field of ethnology at the time, such as the Ethnological Museum and the “Marko Cepenkov” Folklore Institute, provided some human, institutional and financial support for the realization of this project. Although during the research we failed to obtain adequate written documents and data on the fate of the work on the ethnological atlas in Macedonia after B. Rusic’s death, however, from conversations with colleagues from museum institutions we learn that Professor Milos Konstantinov has taken responsibility for organizing the work, especially for the field work. From the 1970s to the mid-1980s several ethnologists were involved in the field work of the Ethnological Atlas, such as: Dr. Dusko Cr. Konstantinov, Anica Petrusheva, Angelina Krsteva, but also many other field collectors, such as Marionka Stefanova, Milan Risteski, Boris Pavlovski, Todor Mitrevski, Goce Inadeski, Mirko Kozinkovski, Jovan Kozinkovski, Marija Atanoska, Marija Atanoska, Tronda Pejovic.

As a result of years of systematic field monitoring and recording, from Macedonia in the period from 1960 to the end of the 1980s, approximately 320 questionnaires from the same number of settlements were completed, representing the most comprehensive and detailed ethnographic archives for our country.

In order to make this extensive material, whose originals are kept in the Archive of the Zagreb Ethnological Atlas Center, accessible to the Macedonian general public and to a closer professional public, we begin publishing it in several volumes.

In this way, one of the ideals and commitments of our ancestors in the ethnological discipline is fulfilled, publishing materials „as epistles” from previous generations to become a „tradition” for these and future generations...

References

Belaj, Vitomir, “Prof. Branimiru Brataniću za 70 godišnjicu. Skice za biografiju“, *Etnološka tribina*, vol. 10, br. 3 (1980): 95-101.

Bratanić, Branimir, “Etnološki atlas Jugoslavije. Etnološki pregled“, 7, Beograd, 1959, 9-18.

Bruk, I.S., i Tokarev, S.A., “Meždunarodnaja Konferencija po ètnografičeskomu atlasu Evropy i sopredel’nyh stran”, *Sovetskaja ètnografija*, No.5, Sentjabr’-Oktjabr’, Moskva: Nauka, (1968): 149-152.

Bruk, I.S., "Istoriko-ètnografičeskoekartografirovanie i ego sovremennye problemny", *Sovetskaja ètnografija*, No.3, Maj-Ijun, Moskva: Nauka, (1973): 3-18.

Domaćinović, Vlasta, "Pripremanje Etnološkog Atlasa Jugoslavije", *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, Vol. 7 No. 1, (1970): 250-252.

Đaković, Branko, "Vprašalnice Etnološkega atlasa in Slovenci", *Etnolog*. [Nova vrsta] Letn. 13, no. 64, (2003): 503-526.

Đaković, Branko, "Etnološka kartografija", *Studia ethnologica Croatica*, 18 No. 1, (2006): 65-70.

Petrović, Đurđica, "Profesor Branimir Bratanić i evropski etnološki atlas", *Etnološka tribina*, vol. 10, br. 3, (1980): 115-123.

Risteski, S. Ljupčo, Rakopisnata zaostavština na Branislav Rusiќ. Prilog kon istrojata na etnološkata misla vo Makedonija. Bitola: Misirkov, 1997.

Rusiќ, Branislav, "Jugoslovenski etnološki atlas" *Nova Makedonija*, 10.12.1961.

Rusiќ, Branislav, "Što se raboti vrz etnološkiot atlas vo Makedonija – naučen proekt so međunarodno značenje", *Nova Makedonija*, 11.03.1966.

Rusiћ, Branislav, "Sličnosti i razlike dobijaju objašnjenja", *Završava se prvi sveobuhvatni Etnološki atlas Jugoslavije*, *Politika*, 19.06.1966.

Rusiќ, Branislav, "Jugoslovenski etnološki atlas", *Nova Makedonija*, 03.09.1967.

HAMZA GÁBOR

MACEDÓNIA ÉS AZ EURÓPAI POLITIKA – TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, egyetemi tanár. A Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja.

Absztrakt

A cikk részletes áttekintést ad az 1991-ben függetlenné vált Macedónia területének politikai vonatkozásairól, függetlenedési törekvéseiről, megvilágítva és tágabb kontextusba helyezve a jelenlegi állam történelmét. A cikk íve az 1875-ben kezdődött, az Oszmán Birodalomtól való függetlenedésért kitört népfelkeléstől napjainkig haladva, módszeresen követi az eseményeket, a nagyhatalmak döntéseinek szemszögéből és a helyi történelem szemszögéből is, egészen a 2019-es névváltoztatásig. Az írás két részben jelenik meg, ebben a számban és a következő számban.

*#macedontortenelem #oszmanbirodalom #macedoniafuggetlensege
#macedonkerdes #macedonianevvita*

Abstract

The article provides a detailed overview of the political aspects and aspirations for independence of the territory of Macedonia, which became independent in 1991, illuminating and placing the history of the current state in a broader context. The arc of the article, from the popular uprising that began in 1875 for independence from the Ottoman Empire to the present day, systematically follows events, both from the perspective of the decisions of the great powers and from the perspective of local history, until the 2019 name change. The article is published in two parts, in this issue and in the next issue.

*#macedonianhistory #osmanempire #independenceofmacedonia
#macedonianquestion #macedonianamingdispute*

1. Az 1991-ben függetlenné vált Macedónia lakosságának több, mint egy negyede, 25,2 százaléka vallotta magát a 2002-ben tartott népszámlálás alkalmával az albán etnikumhoz tartozónak.²⁷ Ez az arányszám az utóbbi években a Koszovóból Macedóniába irányuló, exodusnak is tekinthető emigráció miatt tovább nőtt. A Macedóniában élő albánok autonómiára, illetve elszakadásra irányuló törekvései szoros kapcsolatban állnak a több, mint egy évezredes múltra visz-

²⁷ A cikk kétrészes, a második rész a következő számunkban lesz olvasható.

szanyúló, teljes mértékben megoldottnak ma sem tekinthető macedón kérdéssel. A Macedóniában élő albánoknak két, etnikai alapon szerveződő pártja is van: a Demokratikus Prosperitás Pártja és a Demokratikus Nemzeti Párt. Mindkét párt a macedón parlamentben, az egykamarás nemzetgyűlésben is képvisellel rendelkezik.

A 2002-ben tartott népszámlálás során az állam lakosságának csaknem kétharmada, 64,2 százaléka vallotta magát macedón nemzetiségűnek. E népszámlálás adatai szerint a lakosság 3,9 százaléka töröknek, 2,7 százaléka romának, 1,8 százaléka szerbnek, 0,8 százaléka bosnyáknak (boszniainak), 0,5 százaléka pedig vlachnak (más elnevezéssel cincárnak, bár e szó etimológiája bizonytalan) kucó-vlachnak, kara-vlachnak, vagy macedo-romának, arumínnak illetve armínnak), vallotta magát.

Itt utalunk arra, hogy a balkáni vlachok (cincárok) száma – akik Macedónián kívül Epiruszban, Thesszáliában és Albániában is éltek – az első világháború előtt mintegy félmillióra becsülhető. A folytonos üldözések következtében tekintélyes hányaduk eredeti lakóhelyük elhagyására kényszerült. Ezek az arányok azonban nem utolsósorban a jelentős albán és görög bevándorlás miatt módosultak.

2. Fontos esemény az 1875-ben kezdődött macedón népfelkelés az Oszmán Birodalomtól való függetlenség elnyeréséért. A középkori és újkori, ún. történelmi Macedónia – az ókori Macedónia területe ennél lényegesen nagyobb volt, jóval meghaladta a százezer négyzetkilométert – területét tekintve nem csekély eltérés mutatkozik az egyes becsléseket illetően (hozzávetőleg 65.000 és 96.000 négyzetkilométer között).

A történelmi Macedónia területe mindenesetre többszöröse a volt jugoszláv tagköztársaságból 1991-ben szuverén állammá vált Macedónia területének (25.713 négyzetkilométer). Az 1877/78-as orosz-török háborút ideiglenesen a Drinápolyban 1878. január 31-én aláírt fegyverszüneti szerződést követően, az 1878 márciusában kötött San Stefanó-i előzetes orosz-török békeszerződés zárta le.

A békeszerződés előkészítése során Oroszországot Ignatyev, az Orosz Birodalom korábbi konstantinápolyi nagykövete képviselte. San Stefano Konstantinápoly (Isztambul) Márvány-tenger mellett fekvő elővárosa, a mai Yeşilköy (ahol a repülőtér is van). E békeszerződés eredményeként megszületik a történelmi Macedónia nagy részét magában foglaló, kb. 164.500 négyzetkilométer területű ún. Nagy-Bulgária. Említést érdemel, hogy Bulgária területe ma 110.912 négyzetkilométer. Nem érdektelen utalni arra sem, hogy 1978 márciusában a Bolgár Népköztársaságban hivatalos keretek között is megemlékeztek a San Stefanó-i békeszerződés aláírásának századik évfordulójáról, centenáriumáról.

Figyelmet érdemel továbbá az, hogy a II. Sándor orosz cár (1855-1881) által az Oszmán Birodalom ellen indított háborút – az orosz hadüzenetet 1877.

április 12-én adták át – megelőzte a nagyhatalmak Konstantinápolyban tartott értekezlete, melynek célja a Boszniában, Hercegovinában és Bulgáriában kialakult helyzet megvitatása volt. A konferencia résztvevői két autonóm tartomány létesítését javasolták, Tirnovo és Szófia központtal. A macedón-kérdés nem szerepelt a nemzetközi értekezlet napirendjén. Konstantinápoly Nagy-Britannia hallgatólagos támogatására támaszkodva – mereven elzárkózott a területi autonómia megadásától, aminek következménye volt az orosz katonai intervenció.

A San Stefanó-i békeszerződés értelmében Montenegró területe háromszorosára nőtt volna, míg Szerbiáé csak Nis-sel és a novipazári szandzsákkal gyarapodott volna. A Román Fejedelemség megkapta volna egész Dobrudzsát, ennek fejében azonban le kellett volna mondania Oroszország javára Besszarábiáról.

3. Az orosz-török háborút lezáró berlini kongresszus (1878. június 13. – 1878. július 13.) azonban, amelyen a területi rendezésben érdekelt kis balkáni államok képviselői még megfigyelői minőségben sem vehettek részt – Nagy-Britannia, Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia tiltakozása eredményeként – érvénytelenítette a San Stefanó-i előzetes békeszerződést és az autonóm, fél szuverén Bulgária területét jelentősen redukálta.

Bulgária területe ilyen módon 63.780 négyzetkilométerre csökkent. Bosznia és Hercegovina, továbbá a novipazári szandzsák – bár formálisan továbbra is az Oszmán Birodalom része maradt – az Osztrák-Magyar Monarchia megszállása alá került. Feltétlenül említést érdemel, hogy az 1878. július 13-án aláírt berlini szerződés a szuverén államokként elismert balkáni államokat kötelezte a területükön élő nem-keresztény, főleg muszlim vallású kisebbségek jogainak elismerésére.

A macedón-kérdés megoldására a berlini kongresszuson nem került sor. A közigazgatásilag három vilajetre osztott Macedónia továbbra is az Oszmán Birodalom részét alkotta, és különösen a berlini kongresszust követően egyre nagyobb mértékben tárgyát képezte a Görögország, Szerbia és Bulgária közötti, nem egyszer komoly katonai konfliktushoz is vezető rivalizálásnak.

Orosz részről is felmerült a Balkán-félsziget föderalizálásának gondolata. Miljutyin orosz hadügyminiszter 1880 októberében készített „Gondolatok a keleti kérdés lehetséges megoldásáról az Ottomán Birodalom végső széthullásának időszakában” című memorandumában annak a véleménynek adott hangot, hogy az Oszmán Birodalom megszűnése esetében a Balkánon a nyugalmat és a rendet egy balkáni föderáció létesítésével lehetne a leghatékonyabban biztosítani. Görögország, Albánia, Montenegró, Szerbia, Bulgária és Románia mint szuverén államok csatlakoznának ehhez a föderációhoz, Miljutyin természetesen a San Stefanó-i béke alapján létesíteni szándékozott Nagy-Bulgáriát – amelyhez

a történelmi Macedónia is tartozna – értette Bulgárián. Konceptiója szerint az Oszmán Birodalom csak Konstantinápolyt és az európai Törökország kis részét, gyakorlatilag csupán Konstantinápoly közvetlen környékét tarthatná meg. Az Osztrák-Magyar Monarchia által okkupált Bosznia-Hercegovina szintén a föderáció részét alkotná. Ebből következően Ausztria-Magyarország is csatlakozna a szövetséghez. Ugyanez vonatkozik az Oszmán Birodalomra is. A föderációt alkotó államok egyúttal vámunióra lépnének egymással.

Miljutyin Macedóniának nem szándékozott szuverén állami státust biztosítani. Miljutyin egyébként igen részletesen kidolgozott, terjedelmes memoranduma tipikus példája volt az egyes etnikumok sorsát felülről, kívülről jövő, a nagyhatalmak által oktrojált, pontosabban oktrojálni kívánt racionális, vagy legalábbis annak tűnő, a történelmi hagyományokkal és etnikai realitásokkal nem számoló politikai tervnek.

4. Macedónia hovatartozása kérdésében változást jelenthetett volna Obrenović Mihály szerb fejedelem (1860-1868) – Szerbia, mely 1830 óta fejedelemség, csak jóval később 1882. február 22-én lett királyság – kísérlete a balkán-(kon) föderáció létrehozására. A bolgár-szerb állam, mely e föderáció alapját, tengelyét képezte volna, létrehozása azonban csak terv maradt. A lemondásra kényszerült Obrenović Milan (1868-1889), fejedelem, majd király uralkodása idején, 1885-ben Szerbia – a Szerb Királyság ekkor még a Balkán-félszigeten a status quo fenntartásában érdekelt Osztrák-Magyar Monarchia támogatását élvezte – által indított bolgár-szerb háborút lezáró, 1886 februárjában kötött bukaresti békeszerződés sem jelentett változást, pontosabban előrelépést a macedón kérdésben.

Bolgár részről – igaz, nem mint „hivatalos” politikai irányzat – is felvetődött a balkán-föderáció megvalósításának lehetősége és szükségessége. A bolgár felszabadítási mozgalom jeles képviselője, Ljuben Karavelov (1834-1897) küzdött szóval és tettel a balkáni népek föderációjának ügyéért. Karavelov, aki tíz esztendőt a cári Oroszországban töltött, a radikális-demokrata Omladina („Ifjúság”) szervezet egyik legjelentősebb irányítójaként szoros kapcsolatban állt – belgrádi tartózkodása elején – a szerb forradalmi mozgalommal. Élete utolsó szakaszában Bukarestben állt a bolgár emigráció élén, forradalmi eszméinek az általa szerkesztett lapokban is hangot adva. Karavelov balkán-föderációval kapcsolatos elképzelései feltételezték a föderációt alkotó államok gazdasági-társadalmi rendjének radikális átalakítását és ezért azok a hivatalos politika képviselői részéről nem találtak visszhangra.

5. Említést érdemel, hogy ebben az évben, néhány héttel a bolgár-szerb háború kitörése előtt került sor a keresztény főkormányzó – az első főkormányzó Aleko Bogoridi fegyveres erő nélkül vette át a tartomány kormányzását

Plovdivban – által igazgatott Észak-Trákia Bulgáriához való csatolására. Észak-Trákiát, amelynek neve hivatalosan Kelet-Rumélia volt, a berlini kongresszus autonóm tartománynak nyilvánította. A tartomány területén török csapatok nem tartózkodhattak. Bulgária 1885. szeptember 20-án annektálta Észak-Trákiát, miáltal a Bolgár Fejedelemség területe 96.350 négyzetkilométerre nőtt.

I. (Battenberg) Sándor fejedelem javasolta, hogy a nagyhatalmak képviselőiből álló kelet-ruméliai bizottság azt követően, hogy befejezi ottani tevékenységét, menjen Macedóniába. A macedóniai tartózkodás célja az lett volna, hogy az 1868-ban elfogadott krétai statútum mintájára Macedónia számára is dolgozzon ki egy statútumot. Ennek a javaslatnak a jogi alapját a berlini szerződés 23. cikkelye képezte. Ez a szakasz előírta, hogy az Oszmán Birodalomnak a krétai alkotmány hatályba léptetése mellett a Birodalom más európai területein is a krétai statútumban foglaltakhoz hasonló közigazgatási reformokat kell hatályba léptetnie. A bolgár fejedelem javaslata mellett azt a politikai természetű érvet hozta fel, hogy ilyen módon elkerülhető lesz a felkelés Macedóniában, ami a nagyhatalmaknak is érdekében áll. A javaslat végül is nem került elfogadásra, mivel Andrassy Gyula osztrák-magyar (közös) külügyminiszter nem kívánta Konstantinápoly tekintélyét tovább csökkenteni. Az elutasításban szerepet játszott az is, hogy Andrassy a javaslat mögött orosz külpolitikai kezdeményezést látott, illetve sejtett.

6. A macedón „nemzeti újjászületés” mozgalma egyre komolyabb méreteket öltött. Kezdetben a macedón régió lakosainak többsége a bolgárokkal együtt küzdött a görög befolyás ellen az orthodox (görög-keleti) egyházon belül éppúgy, mint a különböző oktatási intézményekben. A mai területének még egyharmadánál is kisebb Görögország függetlenségét az Oszmán Birodalom már az 1829 szeptemberében, Hadrianopoliszban (Drinápolyban, mai nevén Edirnében) kötött békeszerződésben elismerte. Így ez az ország lett a Balkán-félsziget első szuverén állama, amin nem változtatott az sem, hogy 1830 februárjában Franciaország, Nagy-Britannia és Oroszország Görögország ún. gyámhatalmának nyilvánítja magát.

Említést érdemel, hogy az 1870 februárjában, a nagy befolyással rendelkező konstantinápolyi orosz nagykövet, Ignatyev tábornok hathatós támogatása eredményeként létrejött autokefál bolgár exarchátus – amely *de facto* már tíz évvel korábban, 1860 áprilisában megalakult – egyházkormányzati vonatkozásban igényt formált a történelmi Macedónia területének nagy részére. Az önállósodni kívánó macedónok tekintélyes hányada azonban egy „nemzeti”, önálló, azaz autokefál egyház létrehozása mellett foglalt állást.

Coburg-Koháry Ferdinánd fejedelemmé választását követően (1887. július 7.) Sztefan Sztambolov (1854-1895), a liberális párt vezetőjének hét esztendőn át tartó miniszterelnöksége alatt javultak Bulgária és az Oszmán Birodalom

közötti kapcsolatok. Többek között ennek jele volt az is, hogy Konstantinápoly engedélyezte a bolgár exarchátusnak azt, hogy az ohridi és a veleszi görög-keleti egyházmegyék – melyek az Oszmán Birodalomhoz tartozó Macedónia részét képezték – élére püspököket nevezzen ki. Konstantinápoly ezzel lényegében Macedónia bolgár etnikai jellegét ismerte el.

7. Az 1893-ban Thesszalonikiben létrejött ún. Belső Macedón (és Hadrianopoliszi) (Drinápolyi) Forradalmi Szervezet [Vnatrešna makedonska revolucionerna organizacija (VMRO)] – franciául: Organisation Révolutionnaire Intérieure Macédonienne (ORIM) – célja Macedónia önálló államiségének megteremtése volt. Ez kezdetben az Oszmán Birodalomtól való függetlenség kivívását jelentette; nemzetközi szinten is felvetette a macedón- és trák-kérdés megoldásának szükségességét. E szervezet irányításában Goce Delcsev vállalt döntő szerepet, aki az autonóm, perspektivikusan önálló állammá váló Macedónia eszméjének elkötelezett híve volt. Az 1895-ben Szófiában létrehozott macedón szervezet viszont Macedónia Bulgáriához – amely ekkor még fejedelemség – való csatlakozásáért küzdött.

A Balkán-háborúkat követően Konstantinápolynak a Balkánról való kiszorulását követően sem jött (jöhetett) létre önálló macedón állam. A macedónok 1913-at követően három ország, Bulgária, Görögország és Szerbia területén éltek. A Belső Macedón Forradalmi Szervezet a macedónok által lakott területeket Bulgária részeként akarta egyesíteni, nem riadva vissza a gerillaháborútól és a terrorcselekmények elkövetésétől sem.

A Görög Királyság, amely nem vett részt az 1877/78-as orosz-török háborúban, az Oszmán Birodalomhoz tartozó Kréta szigetén 1896-ban elemi erővel kirobbanó, autonómia kivívását célzó mozgalom támogatása miatt került konfliktusba a Fényes Portával. Konstantin trónörökös csapataival 1897 tavaszán átlépte a macedóniai határt. Ez a katonai akció szolgált az 1897. április 17-én átadott hadüzenet alapjául. Görögországot a teljes vereségtől csak az Osztrák-Magyar Monarchia és Oroszország segítsége mentette meg, mivel a két nagyhatalom a balkáni status quo fenntartásában volt érdekelt. Görögországnak az Oszmán Birodalomtól 1897-ben elszenvedett súlyos katonai veresége hosszú évekre irreálissá tette a Macedónia területének egy részének megszerzésére irányuló görög elképzeléseket.

Az Oszmán Birodalom és a Görög Királyság között 1897. december 1-én, Konstantinápolyban kötött békeszerződés a status quo anten alapult. Ilyen módon a Görög Királyság területe, mely ekkor 64.000 négyzetkilométer volt, nem gyarapodott. Az Oszmán Birodalomhoz tartozott továbbra is a Balkán-félszigeten a legnagyobb része (több, mint 165.000 négyzetkilométer).

A Macedónia autonómiájáért, illetve Bulgáriához való csatolásáért küzdő mozgalom a 19. század utolsó éveikben különösen nagy erőre kapott. A szünet nélküli vallási, etnikai villongások nem állottak Konstantinápoly érdekében sem, bár Ab-dulhamid szultán, a végsőig ellenezte Macedónia önálló, keresztény tartományként – mely azonban továbbra is az Oszmán Birodalom részét képezte volna – való elismerésének tervét.

A szultán 1901 decemberében arra az elhatározásra jutott, hogy a régóta ígért reformok tovább már nem halaszthatók. A régió muszlim lakossága azonban a végsőig ellenezte azok megvalósítását. 1903 februárjában megállapodás jött létre az Osztrák-Magyar Monarchia és Oroszország között a reformok megvalósításában való együttműködésről. A közös akció eredményeként Abdulhamid szultán Hilmi pasát a macedóniai vilajetek főfelügyelőjének nevezte ki, azzal a feladattal, hogy gondoskodjon a szükséges reformok megvalósításáról.

Az Osztrák-Magyar Monarchia és Oroszország Szófiát rávette arra, hogy mérséklőleg hasson a macedón felszabadítási mozgalom vezetőire. Anagyhatalmak interveniálása azonban nem érte el a kívánt eredményt és Macedóniában a helyzet válságosra fordult a különböző felekezetek és etnikumok között állandósuló fegyveres viszályok miatt.

Szent Illés napján, 1903. augusztus 2-án általános felkelés (Ilinden-f elkelés – Ilidenszko Vosztanije) tört ki Monasztirben (a mai Bitola, illetve Bitolja Macedónia Szkopje után második legnagyobb lélekszámú városa), amelyben több tízezren vettek részt. Augusztus 2-a – erre a felkelésre való tekintettel – Macedóniában az 1991-es alkotmányban is rögzített állami, nemzeti ünnep. A felkelés eredményeként került sor az ottomán uralom alól rövid időre felszabadult kis, alig néhány ezres lélekszámú macedóniai Krusevo városában a rövidéletű ún. Krusevói Köztársaság kikiáltására.

A Macedónia csaknem egész területén elemi erővel kibontakozó felkelés leverése a még mintegy 350.000 főnyi reguláris katonaság bevetése ellenére is három hónapig tartott. A Monasztirban kitört felkeléssel egy időben Trákiában is széles néptömegeket megmozgató felkelésre került sor. Még a felkelések kitörése előtt, 1903 júniusában sor került Revalban (a mai Tallinn, Észtország fővárosa) VII. Edward (1901-1910) angol uralkodó és II. Miklós (1894-1917) orosz cár találkozására, amelynek célja döntően a Macedónia jövőjére vonatkozó elképzelések egyeztetése volt. A macedón-kérdés is szerepelt I. Ferenc József és II. Miklós orosz cár 1903 szeptemberi találkozásának napirendjén. A találkozón folytatott megbeszélések eredménye volt a müncheni egyezmény.

Az Osztrák-Magyar Monarchia és Oroszország külügyminiszterei – Lamsdorff és Goluchowski, között 1903. október 5-én a stájerországi Müritzstegben kötött

egyezmény sem, melynek célja éppen a macedón-kérdés rendezése volt. Ennek aktualitást adott a Szerbiában bekövetkezett dinasztiaváltozás – I. (Obrenović) Sándor cár meggyilkolása miatt – és az azt néhány héttel követően kezdődött felkelés a török uralom ellen Macedóniában. Az atrocitások mérsékléséhez csak csekély mértékben járult hozzá a mürzstegi egyezmény.

8. A Mürzstegben az osztrák-magyar és az orosz külügyminiszter által kidolgozott program értelmében Macedónia három török vilajetében (a szaloniki, a szkopjei – török nevén üszkübi (ezt a vilajetet nevezték koszovói vilajetnek is) – és a monasztiri közigazgatási egységekben) osztrák-magyar és orosz közigazgatási tisztviselők ellenőrizték az oszmán közigazgatást. Az ellenőrzésen felül az európai nagyhatalmak (az Osztrák-Magyar Monarchia, Oroszország, Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország) által Macedóniába küldött katonatisztek és polgári tisztviselők kezdeményezése alapján elkezdődött a helyi rendfenntartó erők (elsősorban a csendőrség) – a macedóniai csendőrség főparancsnoki tisztét először De Giorgis olasz tábornok töltötte be, akinek utóda 1908-ban Robilant tábornok lett – és az iskolarendszer, oktatási struktúra átfogó reformja is.

A tervezett reformok megvalósítására azonban a hiányzó anyagi források miatt nem került sor. A válság rendezésében érdekelt nagyhatalmak 1905-ben Hilmi pasa mellé egy nemzetközi, neves szakértőkből álló bizottságot rendeltek.

9. A macedón-kérdés megoldására a brit politikai vezetés ismételten kísérletet tett. VII. Edward 1908. január 29-én tartott trónbeszédében utalt arra, hogy Nagy-Britannia a jövőben aktívan részt kíván vállalni a balkáni ügyek rendezésében. Nem sokkal később, 1908. március 3-án nyilvánosságra hozta Macedóniával kapcsolatos átfogó reformtervezetét, amelyet még a szentpétervári diplomácia is túlságosan radikálisnak talált. Ezért Izvolszkij a mürzstegi program felmondása után (március 24-én) maga készített egy új tervezetet (március 26.), melyhez némi fenntartással a többi európai nagyhatalom is hozzájárult.

Edward király és Miklós orosz cár revali találkozására 1908. július 9-10-én került sor. E találkozó célja a keleti kérdés rendezésében követendő elvek tisztázása, pontosabban az Oszmán Birodalom felosztásának előkészítése volt.

A cikk folytatása a következő számban olvasható.

BÓLYA ANNA MÁRIA

A MACEDÓN RITUÁLIS TÁNCAGYOMÁNY JELLEGZETESSÉGEI

Bólya Anna Mária, Magyar Táncművészeti Egyetem, Elméleti Tanszék,
egyetemi docens. Magyar Művészeti Akadémia, Művészetelméleti és
Módszertani Kutatóintézet, megbízott kutató.
Ohrid Macedón Folkegyüttes, vezető.

Absztrakt

A macedón terepen, kulturális, történelmi sajátosságokból adódóan, ma is találhatóak rituális értelmű táncok. 2010 és 2018 között végzett terepmunkák során ezeket gyűjtöttük és elemeztük. A terepmunka mellett forrásainkat 20. századi leírások és terepmunka gyűjtések képezték. Öt helyszínen vizsgáltuk meg a legfőbb macedón évköri ünnepek szokásait: karácsonyi ünnepkör *Stip* vidékén, vízkereszt a *Kicsevo* melletti *Kopacska* terület *Lavcsani* falujában, Lázár-nap a *Radovis* melletti *Inyevo* faluban, húsvét *Porecse* területen és György-nap a *Mijak* területen. A vizsgálat célja a rituális táncagyomány néphithez való kapcsolódásainak feltérképezése, keresztény tartalmak kapcsolódásának felderítése volt. A cikk a monografikus kutatás eredményéről ad rövid tézisszerű összefoglalást.

#macedonfolklor #ritualistanc #tanceszakralitas #vizkereszt #tancesnephit

Abstract.

On the Macedonian folklore territory, due to cultural and historical peculiarities, ritual dances still exist today. We collected and analysed them during fieldworks between 2010 and 2018. In addition to fieldwork, our sources were 20th century descriptions and fieldwork collections. We examined the customs of the main Macedonian feasts at five locations: a Christmas celebration in *Shtip* region, Epiphany in the village of *Lavchani* in *Kopachka* area near *Kichevo*, Lazarus Day in the village of *Injevo* near *Radovish*, Easter in *Poreche* region and St. George's Day in the *Miyak* area. The aim of the study was to map the connections of the ritual dance tradition to the folk belief, to explore the relations to Christian contents. The article gives a short thesislike summary of the results of the monographic research.

#macedonianfolklore #ritualdance #danceandsacrality #epiphany
#danceandfolkbelief

A macedón terepen ma az évkör ünnepeihez kapcsolódóan találhatók felújított, továbbélő, de átalakult funkciójú, valamint archaikus szokásaikat megtartó ünnepek. Az archaikus továbbélő formákban megmutatkozik a macedón néphit jellegzetessége, a kereszténység előtti rétegek igen erős jelenléte, amely a Balkán-félsziget és Macedónia történelmi sajátosságaiból következik.²⁸

Ebbe a sajátos kulturális közegbe való beágyazódásában vizsgáltuk a rituális táncgyományt, a legfőbb macedón évi ünnepek kontextusában. Az empirikus adatfelvételt a következők képezték: 1. karácsonyi ünnepkör *Stip* vidékén, 2. vízkereszt-Szent János ünnep a *Kicsevo* melletti *Kopacska* terület *Lavcsani* falujában, 3. Lázár-nap a *Radovis* melletti *Inyevo* faluban, 4. húsvét *Porecse* területen és György-nap a *Mijak* területen. Az empirikus anyag elemzése alapján igyekeztünk megállapítani a macedón táncgyomány jellegzetességeit, elhelyezve azt a balkáni körös lánctánckultúra ortodox (pravoszláv) vallású etnikumainak hagyományában. A vizsgálat során a tánc tartalmi elemzésével annak egyes néphitelemekkel való kapcsolatát kerestük. A fő cél olyan táncos szokás keresése volt, amelynek néphittartalmai keresztény jelentést hordoznak. A munka során elsősorban az archaikus néphit vegetációkultuszhoz és agrárkultuszhoz kapcsolódó jegyeit leltük fel. Egy jelentős szokáskörben találtunk keresztény jelentésű táncot: a ma is élő, nagycsaládi struktúrát szervező Szent János komaság vízbemerülő oróját,²⁹ *Kopacska* régió *Lavcsani* falujában. A kutatás során kapott, a macedón táncgyományra, és különösen a rituális táncgyományra vonatkozó eredményeket összegeztük e cikkben.³⁰

A macedón táncgyomány szervesen helyezkedik bele a balkáni szláv ortodox területek táncgyományába, azokkal egyező jellegzetességei is vannak. Emellett formáiban a bolgár és szerb területtől eltérő, a terepen belül egységes tulajdonságokkal is rendelkezik. Ezek a napiránnyal ellentétes haladási irány és a lánctánckincs esetében a *nyílt* kör illetve lánccsík kizárólagos megjelenése a zárt körrel szemben. Előbbi alól csupán ritka, főként rituális eredetű kivételt találtunk, míg az utóbbi olyan erős szabály, amelyet *a rituális kíváncsi sem ír felül*.

Az archaikus szokáskörök rituális jelentésű táncokat, mozgásrendszereket és elhomályosult rituális jelentésű mozgásos játékokat őriztek meg. A télközépi *dzsoloma* tánc, a *badnik* este mozgásos sémája, a Szent János komák orója, a lázárkák mozgásos tevékenysége máig megőrizte rituális jellegét. A húsvéti

28 Bólya Anna Mária. „Tánc és zene a macedón folklór keresztény ünnepekhez kapcsolódó hagyományában.” *Táncstudományi Közlemények* 2 (2013): 53-59.

29 A pravoszláv etnikumok kör- és lánctánckultúra elnevezéseiből (kolo, choro, oro) a macedón oro kifejezést használjuk a cikkben.

30 A teljes monografikus kutatás ebben a megjelenés alatt álló könyvben lesz olvasható: Bólya Anna Mária. *Tánc és szakralitás: A tánc szerepe a macedón szakralis hagyományban*. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2021.

játékok a rituális nyitó- és zárótáncsal, a György-napi tűz körüli tánc és a rituális mozgások a múlt század második feléig őrizték rituális funkciójukat élő szokásként. A húsvéti vízkérő menet és az oro torony felújított, a *Stip* városi *koleda* pedig máig élő, de eredeti rituális funkciójukat elvesztett szokások. A rituális jelentésben megmaradt táncok nagy része kereszténység előtti rétegekhez kapcsolódik. A rituális funkcióval már nem rendelkező táncok elsősorban a közösségi identitás megőrzésének igényét jelzik. Ez az igény, ahogy a *stipi koleda* oro jelenségéből is látható, bizonyos szinkretizmushoz vezet a pogány és keresztény vallási elemeket tekintve. A szándék néha az annak idején sikertelenül integrált pogány elemeket is visszaidézi, de hangsúlyozza a keresztény hithez, a keresztény hitű társadalomhoz való tartozást. Az évszázadokon át fennmaradt pogány mágikus tevékenységek az 1970-es évekig hagyományos mezőgazdasági és állattartási létformákban élő vidéki közösségek életében fennmaradtak, és léteztek még a 20. század második felében is. Így figyelhető meg személyesen ma a *dzsolomár* oro és a hozzátartozó agresszív jelenetek, *Kavadarci* régiójának *Begniste* falujában. Bár archaikus szokásformáról van szó a Szent János komaság esetében, mégis újabb kori rituális igényt is jelez a frissen felavatott Szent János komák orója. A kereszténység ilyen erős rítusszerű hangsúlyozása az oszmán elnyomás elleni reakcióként jöhetett létre, de legalábbis felerősíthette az 1912-ig tartó súlyos tragédiákkal járó oszmán uralom elleni reagálást.³¹ Ez a szokás ebből és más szempontokból is rendszer-összekapcsoló jelentőségű. A vízünnep ókori pogány rituális igénye mellett összekapcsolja a korai kereszténység, a középkori kereszténység és az újkori keresztény hit rituális igényét a legújabbkori kortárs élet keresztény rituális igényeivel.³²

Egy ünnepről vagy magáról a közösségről sok mindent tudhatunk meg táncának vizsgálatával. A tánc a vallási élmény elementáris formája. Ezért a rítusokban megjelenő szimbólumok megértésének elengedhetetlen feltétele a rítusba ágyazott kommunikációs médiumnak: a táncnak a tanulmányozása.³³

A rítusok és a tánc igen szoros kapcsolatát mutatja az, hogy a rítusok idejében és terében a táncok és mozgásrendszerek rituálisan *ható* és *jelölő* szerepet töltenek be.³⁴ A mágikus tevékenységekre jellemző, hogy a tánc főszerepben tűnik fel,

31 Bólya Anna Mária. *A tánc a macedón szakrális hagyományban*. Doktori disszertáció. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2015.

32 Bólya, Anna Mária. 2016. „Vízünnep a Macedón Hagyományban.” In Diptichon edited by Bihari Nagy Éva, Keményfi Róbert, Kavecsánszki Máté, and Marinka Melinda. *Studia Folklor-istica et Ethnographica*, 200–210. Debrecen: Debreceni Egyetem, Néprajzi Tanszék, 2016.

33 Bloch, Maurice. „Symbols, Song, Dance and Features of Articulation Is religion an extreme form of traditional authority?”. *European Journal of Sociology/Archives Européennes de Sociologie* 15, no. 1 (1974): 54-64. Lynne Hanna, Judith. Toward a cross-cultural conceptual-ization of dance and some correlate considerations. In *The Performing arts: music and dance*. Edited by Blacking, John, and Kealiinohomoko, Joann W., 20-25. Walter de Gruyter, 2010.

34 Bartha Elek. *Vallási terek szellemi öröksége*. Debrecen: Bölcsész Konzorcium, 2006, 23-28.

ahogy ez a tánc és rítus kapcsolatát vizsgáló szakirodalomból eddig is tudható volt.³⁵

A vizsgált rituális táncok terét az archaikus gondolkodás értelmének megfelelően elfoglalt térnek, *mikrokozmosznak* tekinthetjük, mely a homogén térből egy szent teret határol el.³⁶ Ennek tudható be többfajta mágikus, illetve szakrális szerepköre.

Az ünnepekhez kapcsolódó nem szakrális jelentésű táncok közösségi jellegű szerepköre figyelhető meg, ugyanakkor felújított szokásokban nyomon követhetjük a reszakralizálódás folyamatát is:³⁷ például a *stipi* koleda tűzszentelésének vagy *pokrszti* menet egyházi áldásainak esetében.

A néphit jellegzetessége a *cselekvésre való ösztönzés*.³⁸ A tánc és a rituális mozgás ebben a néphitnek a változó szokásmagyarázatokhoz, szokástartalmakhoz, szokástárgyakhoz viszonyított mélyebb, állandó rétegéhez hasonló, lényegét tekintve cselekvésre készítő jelenség, mely *mozgásra készitet*.

A néphit magja, a *cselekvésre készitetés*, olyan réteg, amely rendkívül erősnek és állandónak tűnik. Ehhez, mint központi maghoz tartozik a *tánc* is. Mindezek mellett azonban a tánc a mozgásos cselekedethez képest további többlettel rendelkezik: egyfajta elementáris és mélyreható kommunikációt valósít meg; egyfelől a közösség tagjai között, másfelől pedig a transzcendens valósággal való kapcsolattartásban.³⁹

Összehasonlításban a magyar táncgyománnyal, amelyben ma elsősorban csupán a táncok ritualitásának *nyomairól* beszélhetünk,⁴⁰ a macedón táncgyományban több, a 20. század második feléig, illetve mai napig is élő szokásba ágyazott, rituális szerepkörben megmaradt táncot találunk. Ezek a következő archaikus kultikus kategóriákhoz sorolhatók: agrárrítus – *koleda*, *dzsamala* (*dzsoloma*), *badnik* este mágikus mozgásai, húsvéti *kamila* játék; vegetációkultusz – lázározás, oro torony, kapuzó játék, György-napi gyógyfűszedő tánc és tűz körüli tánc, rituális hempergés és hintázás – napkultuszhoz *koleda*, *dzsamala* (*dzsoloma*), György-

35 Vö pl.: Ujváry Zoltán. *Az agrárkultusz kutatása a magyar és az európai folklórban*. Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1969. Sachs, Curt. *Eine Weltgeschichte des Tanzes*. Berlin, 1933.

36 Bartha, *Vallási terek szellemi öröksége*, 72-73. Eliade, Mircea. *A szent és a profán*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1987, 15.

37 Bartha, *Vallási terek szellemi öröksége*, 156.

38 Bartha Elek. „Néphit, népi vallásosság.” In *A magyar folklór*, edited by Voigt Vilmos, 470-472. Budapest: Osiris Kiadó, 1998.

39 Bartha, „Néphit, népi vallásosság.”, 470-473. Brown, Steven, and Lawrence M. Parsons. De „The neuroscience of dance.” *Scientific American* 299, no. 1 (2008): 78-83. Mithen, Steven. *The Singing Neanderthals: The Origins of Music, Language, Mind, and Body*. Cambridge: Harvard University Press, 2006.

40 Felföldi László. „Rituális táncok a magyar néphagyományban.” *Ethnographia* 98. no. 3 (1987): 207-209. Ratkó Lujza. „Női szerepek a magyar néptáncgyományban.” *Néprajzi Látóhatár*, 10. no. 1-4. (2001) 263-277.

napi tűz körüli tánc.⁴¹ Az archaikusabb tartalmak mellett a kereszténységhez való felületi kapcsolódás figyelhető meg a következőkben: *pokrszti* menet éneke, a kapuzó játék templomkerülése. Archaikusabb eredetű, de keresztény tartalom felé közelítő jelentésrétegek figyelhetőek meg a következőkben: a *badnik* este áldozata, a lázározás barkaszedésének templomhoz kötődése, a fák megáldoztatása a körmenet során, a húsvéti játékok megnyitó orójának a liturgia idejéhez és a templom előtti térhez való kötődése. A keresztény hittartalomba mind felületi mind tartalmi szempontból strukturálisan integrált, a keresztény hittartalmakkal teljes kongruenciában levő jelentés együttest két esetben figyelhetünk meg, ebből csupán a második a rituális tánc tartalom: a *badnik* tüze ellobbanásának pillanata Krisztus áldozatához kapcsolva, valamint a vízkereszt új Szent János komák keresztelkedő orója. További kutatásokra érdemes és kuriozitása folytán külön említendő: az agrárkultusz speciális kategóriájához, az *antik* Dionüszosz kultuszhoz kapcsolható néphit elemek strukturált jelenléte a nyugat-macedón húsvéti hagyományban: a *porecsei* húsvéti játék-sorozat, szintérikijelölő és játéklezáró táncával. A kalendáris szerkezetbe való beágyazottság minden ünnep esetében kapcsolódási pontokkal rendelkezik, az év más pontján megjelenő kultikus tartalmakkal. A tavaszi játékok esetében ez a kapcsolódási pont a termékenységi- és napkultusz kategóriájába sorolható télközépi maszkos tevékenységek kultikus tartalmaival.⁴² Ezek közül a többször előforduló *menyasszony elragadása* elem a magyar hagyomány tavaszi *fogócska* típusú játékainak eredetibb formájának tűnik. Így ez a magyar hagyományelem minden bizonnyal az agrárkultusz körébe sorolható eredettel rendelkezik. A kapuzó játék *végtelenségre utaló* jelentés tartalma mellett,⁴³ a mozgás formájából jól láthatóan a sarjadó, növésben levő növényi csíra vagy ág mozgóképe, így a vegetációkultuszhoz köthető ünnep analógiás mágikus mozgásának körébe sorolható.⁴⁴

Az oro torony a kör meglévő túlvilággal kapcsolatot teremtő szerepét még egy rituális dimenzióval toldja meg, vagyis megerősíti. Különösen igaz ez a gúla (kúp) alakú tornyokra. Ezek a formák minden bizonnyal rokonságban állnak a szent póznák és a világfa kultikus jelentés tartalmaival.⁴⁵

Az öt ünnep táncainak és rituális mozdulatszótarainak elemzésével a keresztény jelentésről összefoglalóan az alábbiak mondhatók: A karácsony ünnepén a karácsony előestéje a *badnik* áldozattal a keresztény jelentés felé erősen közelít,

41 Ujváry, *Az agrárkultusz kutatása a magyar és az európai folklórban*, 112-113.

42 Ujváry, *Az agrárkultusz kutatása a magyar és az európai folklórban*, 113.

43 Ratkó Lujza. „A tavaszi falujáró-kapuzó játékok.” In *Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére*, edited by Cabello, Juan, C. Tóth Norbert, 483-488. Nyíregyháza: Jósa András Múzeum, 2011.

44 Ujváry, *Az agrárkultusz kutatása a magyar és az európai folklórban*, 122.

45 Eliade, Mircea. *Misztikus születések*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1999, 147-152. Pócs Éva. *Tér és idő a néphitben*. Budapest, Akadémiai Nyomda, 1983, 196-198. Bólya, „Vízünnep a Macedón Hagyományban.” 200-210. Vö.: Bólya, *A tánc a macedón szakrális hagyományban*.

a *koleda* nem rendelkezik keresztény jelentéssel, de a karácsony ünnepének közelségében kevésbé jellegzetesen pogány ünnep a többi maszkosokhoz képest; a vízkereszt ünnepén a régi hitelemek mellett a fő hangsúly a megkeresztelkedés és Úrjelenés mély keresztény jelentésén van; a Lázár-nap a télközépi játékoknál békésebb, nagy részben a vegetációkultusból eredő, de a templom körüli térben is játszódó tevékenységeivel, áldáshozó jókívánságaival a keresztény jelentés felé enyhén közelít; a húsvét vegetációkultuszhoz kapcsolódó kaputartása és oro tornya mellett antik eredetű jelentésrétegeket tartalmaz, (színpadtér kijelölése); a György-nap pedig teljesen a vegetáció- illetve agrárkultusz körébe utalható mozgáscselekményekkel rendelkezik, amelyek igen archaikus mágiához kapcsolhatóak és keresztény jelentést egyáltalán nem hordoznak.

Kiemelve a keresztény hitbe integrált jelentésréteggel rendelkező táncot, *Lavcsani* falu frissen beavatott Szent János komáinak vízkeresztű oróját, választ kapunk arra, hogy a macedón hagyomány fennmaradt rituális jelentésű táncaiban lehet-e keresztény jelentésű tánc. *Erre egyértelműen igennel felelhetünk*. A vízkeresztű oro esetében a pogány formák keresztény hitbe való integrálását láthatjuk. Ez azt jelenti, hogy a magyar és nyugat-európai hagyományhoz képest, melyben a tánc és a keresztény szakralitás kapcsolata megszakadt, élő hagyományban vizsgálhatjuk a jelenlévő keresztény értelmű rituális tánc egyes vonásait.⁴⁶

A macedón tánc folklórral kapcsolatosan több jelenség van, amelynek szakrális vonatkozása lehet. Ilyen az esztétikailag rendkívül gazdag aszimmetrikus metrika és a rituálisan értelmezhető egyidejű polimetria, szimultaneitás széleskörű jelensége, melyet egy következő cikkünkben vizsgálunk majd.

Irodalom

Bartha Elek. „Néphit, népi vallásosság.” In *A magyar folklór*, edited by Voigt Vilmos, 470-504. Budapest: Osiris Kiadó, 1998.

Bartha Elek. *Vallási terek szellemi öröksége*. Debrecen: Bölcsész Konzorcium, 2006.

Bloch, Maurice. „Symbols, Song, Dance and Features of Articulation Is religion an extreme form of traditional authority?.” *European Journal of Sociology/ Archives Européennes de Sociologie* 15, no. 1 (1974): 54-64.

Bólya Anna Mária. „Tánc és zene a macedón folklór keresztény ünnepekhez kapcsolódó hagyományában.” *Táncstudományi Közlemények* 2 (2013): 53-59.

Bólya Anna Mária. *A tánc a macedón szakrális hagyományban*. Doktori disszertáció. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2015.

46 Vö.: Bólya, A tánc a macedón szakrális hagyományban

Bólya, Anna Mária. 2016. „Vízünnep a Macedón Hagyományban.” In *Diptichon* edited by Bihari Nagy Éva, Keményfi Róbert, Kavecsánszki Máté, and Marinka Melinda. *Studia Folkloristica et Ethnographica*, 200–210. Debrecen: Debreceni Egyetem, Néprajzi Tanszék, 2016.

Bólya Anna Mária. *Tánc és szakralitás: A tánc szerepe a macedón szakrális hagyományban*. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2021. Megjelenés alatt.

Brown, Steven, and Lawrence M. Parsons. „The neuroscience of dance.” *Scientific American* 299, no. 1 (2008): 78-83.

Eliade, Mircea. *Misztikus születések*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1999.

Felföldi László. „Rituális táncok a magyar néphagyományban.” *Ethnographia* 98. no. 3 (1987): 207-226.

Lynne Hanna, Judith. Toward a cross-cultural conceptualization of dance and some correlate considerations. In *The Performing arts: music and dance*. Edited by Blacking, John, and Kealiinohomoko, Joann W., 20-25. Walter de Gruyter, 2010.

Mithen, Steven. *The Singing Neanderthals: The Origins of Music, Language, Mind, and Body*. Cambridge: Harvard University Press, 2006.

Pócs Éva. *Tér és idő a néphitben*. Budapest: Akadémiai Nyomda, 1983.

Ratkó Lujza. „Női szerepek a magyar néptáncagyományban.” *Néprajzi Látóhatár*, 10. no. 1-4. (2001) 263-277.

Ratkó Lujza. „A tavaszi falujáró-kapuzó játékok.” In *Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére*, edited by Cabello, Juan, C. Tóth Norbert, 483–488. Nyíregyháza: Jósza András Múzeum, 2011.

Sachs, Curt. *Eine Weltgeschichte des Tanzes*. Berlin, 1933.

Ujváry Zoltán. *Az agrárkultusz kutatása a magyar és az európai folklórban*. Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1969.

ILJOVSZKI RISZTO

PROLEGOMENA A MACEDÓN-MAGYAR SZÓTÁR ELKÉSZÍTÉSÉHEZ

Iljovszki Riszto, Nemzeti Történelmi Intézet, Szkopje, Ókori és Középkori Osztály, nyugalmazott tudományos főmunkatárs.

Absztrakt

A szerző a macedón-magyar szótár előkészítő kutatásait végezte el az elmúlt tíz évben. A szótár kiadásához meginduló munkálatok kapcsán a macedón identitástudat és nyelv témájában oszt meg gondolatokat, melyek árnyalják a népről és nyelvről kialakult sztereotípiákat.

*#macedonkultura #macedonidentitas #macedonirodalminyelv
#macedonmagyarszotar*

Abstract

The author has been preparing the Macedonian-Hungarian dictionary for the last ten years. In connection with the work starting to publish the dictionary, he shares his thoughts on the topic of Macedonian identity and language, which modulates the stereotypes formed about the people and its language.

*#macedonianculture #macedonianidentity #macedonianliterarylanguage
#macedonianhungariandictionary*

Mielőtt a makedón-magyar szótár megalkotásának előkészületeiről néhány szót is papírra vetnénk, szükségesnek érezzük, hogy néhány gondolatot – még ha vázlatosan is – megosszunk az olvasókkal a makedón nép történetével kapcsolatban. Szeretnénk előre bocsátani, hogy a magyar nyelvben elfogadott helyesírással ellentétben a *makedón* kifejezést használjuk írásunkban, amelyet folyóiratunk következő számában megjelenő, e témával foglalkozó cikkünkben fogunk indokolni.

A *Makedónia* és a *makedón* kifejezések egészen más politikai vonatkozással rendelkeznek és más etnikumot fednek ókori illetve modern vonatkozásukban. A mai szláv nyelven beszélő makedónok népvnevüket az ókori makedónoktól örökölték, akiknek anyagi és kulturális örökségét átvették. A 19. század folyamán a balkáni népek nemzeti mozgalmak során megteremtették saját önálló államaikat. A Balkán-félsziget központi szárazföldi területein, ahol a török uralom alatt soknemzetiségű lakosság élt, mint például a földrajzi Makedóniában,

ez a robbanásszerű nemzeti folyamat elkésett, annak ellenére, hogy nagyon sokan a makedónok közül részt vettek a szomszéd népek törökellenes felszabadító mozgalmaiban.

A makedón identitástudat kialakulásának ideje az 1860-1870-es évekhez köthető, amikor is – a szomszéd népek példáját követve – a Makedóniában meginduló népművelő mozgalom szembefordult a konstantinápolyi görög patriarchátus és az 1870-ben létrehozott bolgár exarchátus expanziós törekvéseivel. Ez az értelmiségi mozgalom hirdette meg az önálló makedón államiság eszméjét, amely később szerves része lett a török uralom elleni fegyveres harc megindításának. Ennek a gondolatnak a legaktívabb képviselője *Georgi Pulevski* volt, aki már 1875-ben Belgrádban háromnyelvű (makedón, albán és török) nyelvkönyvet, illetve szótárt publikált. Ebben többek között megfogalmazta a saját korában egyre szélesebb méreteket öltött makedón nemzeti mozgalom célját, kérdés-felelet formájában. Arra a kérdésre: „Hogyan nevezzük hazánkat?” a következő választ adta: „A mi hazánk Makedónia, és minket makedónoknak kell nevezni”. Ez a gondolat alapozta meg az éppen induló nemzeti felszabadító mozgalom képviselőinek tevékenységét. A szomszéd (görög, bolgár és szerb) népektől való elhatárolódás, a különálló nemzeti identitás hangsúlyozása nyomán megszületett az az eszme, mely szerint az újkori makedónok a világhódító *Nagy Sándor* leszármazottai, akik nem keveredtek a Balkán-félszigetre később letelepedett népekkel. Itt kell megjegyezzük azt, hogy a nemzetté válás folyamatában az ilyen jelenség majdnem minden balkáni népnél, sőt kelet-európai népeknél is megfigyelhető.

Az 1877-1878. évi orosz-török háború és a *Berlini kongresszus* nagy mértékben meghatározta a makedón nemzeti mozgalom további alakulását. A török uralom alá kényszerített Makedónia területéért és soknemzetiségű lakosságáért mind egyházi, mind politikai síkon éles küzdelem indult meg a szomszédos nemzetállamok (Bulgária, Görögország, Szerbia) között. Ezek az expanziós hódító törekvések a korabeli nagyhatalmak (Osztrák-Magyar Monarchia, Oroszország, Nagy-Britannia, Németország) oltalma alatt zajlottak le, amelyek hatalmi érdekszféráik kiterjesztésére törekedtek.

Az 1893-ban Thesszalonikiben megalakított *Titkos Makedón-Odrini Forradalmi Szervezet* (*Tajna makedonsko-odrinska revolucionerna organizacija – TMRO*) meghirdette a törökellenes fegyveres harc megindítását. A nemzeti identitás kérdésében a szervezet alapító tagjai – nemzetiségi hovatartozásukra való tekintet nélkül – magukat makedónoknak tekintették. Forradalmi tevékenysége során a szervezet nevét és alapszabályzatát többször is megváltoztatta, ami végül a *Belső Makedón Forradalmi Szervezet* (*Vnatrešna makedonska revolucionerna organizacija – VMRO*) néven vált ismeretessé nemcsak a Balkánon, hanem Európa szerte is (francia nevén: Organisation Révolutionnaire Intérieure

Macédonienne – ORIM). A szervezet célja – a többi balkáni nép példáját követve – az autonómia kivívása a Török Birodalom keretein belül, majd ezután kedvező körülmények fennállása esetén az önálló, a szomszéd államoktól és népektől független makedón államiság elérése. A meghirdetett törökellenes harc rövid idő alatt széles tömegeket átfogó mozgalommá vált, amely viszont veszélybe sodorta a szomszéd államok, elsősorban a bolgár fejedelemség területi expanziós törekvéseit. Ezek az erkölcsi, anyagi és fegyveres úton gyakorolt törekvések bolgár részről hasonló módon kezdtek érvényesülni, mint ahogyan annak idején Kelet-Ruméliának a Bolgár Fejedelemséghez való csatolását előkészítették. Ilyen módon, rövid idő elteltével, 1895-ben Szófiában a bolgár fejedelmi udvar és tisztikar védnöksége alatt megalakult egy újabb makedón szervezet *Legfelsőbb Makedón Bizottság (Vrhoven makedonski komitet – VMK)*, amelynek célja a törökellenes harc vezetésének átvételével Makedónia területének a Bolgár Fejedelemséghez való csatolása volt. A konspiratív módon megszervezett fegyveres egységek (*četa, četi*) soraiban mindkét szervezet részéről jelen voltak Makedóniából származó fegyverforgatók. Egyetlen cél lebegett előttük: a török elnyomók elleni küzdelem. Azonban hamarosan meg is indult a vetélkedés a két magát makedónnak elnevezett szervezet tagjai között, ami testvérgyilkos belháborúhoz vezetett. Ez a küzdelem a 19. század utolsó éveiben és 20. század elején hágott tetőfokára, és a törökellenes küzdelem szétforgácsolásához és meggyengüléséhez vezetett. Sőt a több fronton, a bolgár *segédcsoportok*, a görög *andarteszek* és a szerb *cetnikék* ellen folytatott fegyveres küzdelemben a VMRO ereje elégtelennek bizonyult. Ehhez hozzájárult a szervezet vezetőségében bekövetkezett szakadás, amely tovább gyengítette a törökellenes felkelés kimenetelét. Ez az alapvető oka annak, hogy a makedón nemzeti mozgalom a nemzetté válás folyamatában megtorpant, sőt hosszú időre megakadt. Ezen nem segített – a kortársak figyelmét elkerülő – a makedón nemzeti öntudat és irodalmi nyelv létrehozása szempontjából óriási jelentőséggel bíró történeti, néprajzi és filológiai tanulmány, a „*Za makedonskite raboti*” (*A makedón dolgokról*), amely a tragikus életutat megjárt *Krszte Petkov Miszirkov* (1874.11.18-1926.06.26) tollából származott. Az 1903-ban meghirdetett törökellenes felkelés eseményei közepette Szófiában megjelent, s hamarosan elkobzott tudományos értekezésében a szerző, többek között, meghirdette a közép-makedóniai nyelvjárásokon alapuló önálló makedón irodalmi nyelv megteremtésének szükségességét.

Az elkövetkező fél évszázadban új történelmi körülmények között a makedón nemzeti mozgalom újból és újból feléledt, amikor a különböző államok (Görögország, Jugoszlávia, Bulgária és Albánia) államhatárai közé szorult lakosság megzavart identitástudata magasabb szintre emelkedett. A hosszú és küzdelmes történeti folyamat ideje (19-20. század) alatt kibontakozott *makedón* nemzeti öntudattal azonosítja magát a mai Észak-Macedón Köztársaság lakosságának túlnyomó része. Továbbá, makedónoknak tekintik magukat

nagyon sokan, akik a szomszédos államokban (Albánia, Bulgária, Görögország és Szerbia) élnek. Úgyszintén, makedónoknak vallják magukat azok is, akik a tragikus történelmi események következtében szétszórta, diaszpórában (Kanada, Egyesült Államok, Ausztrália, Kelet- és Nyugat-Európa, a volt Szovjetunió tagállamai) élnek, mivel otthonaikat el kellett hagyniuk. Etnológiai szempontból mindnyájan makedónoknak vallják magukat bárhol is éljenek a földkerekségen.

A nemzeti öntudat megkésett folyamatához hasonlóan hosszú és göröngyös út vezetett a makedón irodalmi nyelv megszületéséhez. A II. világháború után a teljes jugoszláv államszövetségen belül létrehozták a részleges államisággal rendelkező Makedónia tagköztársaságot, amelynek alkotmánya kimondta, hogy a makedón nép az államalkotó népek egyike. Az igen elmaradott társadalmi, gazdasági és kulturális szinten, mondhatnánk feudális állapotokban lévő Makedón Köztársaság, amelynek elnevezését többször is megváltoztatták, óriási fejlődésen ment keresztül a „nagy Jugoszlávián” belül. Ez a fejlődés biztosította a kicsi, a világ előtt még ismeretlen tagköztársaság felzárkózását a többi szomszédos országhoz.

Az önálló makedón irodalmi nyelv 1945 után jött létre a *Prilep*, *Bitola*, *Veles* és *Kičevo* városok által körülhatárolt nyelvjárás alapján. A kodifikált irodalmi nyelv a szláv nyelvek déli ágához tartozik, s nem kevesebb, mint 30 dialektusát ismerjük, amelyek kiterjednek Görögország, Bulgária és Albánia területére is. Nyelvtani és morfológiai alapjait tekintve a bolgár nyelvhez, szókinccs tekintetében pedig a szerb nyelvhez áll közelebb. Ez többek között annak tudható be, hogy a mai köztársaság területe politikailag, gazdaságilag és kulturális téren majdnem hetven évig tartó szerb befolyás alatt állt. Itt kell megjegyeznünk, hogy a nyelvek hasonlóságának ténye sohasem jelentheti azt, hogy egy nyelv azonos a másikkal. Ezt a megcáfolhatatlan szabályt a filológusok már régen megerősítették. Azonban az irodalmi nyelvforma megalkotásakor a nyelvújítók nem vették figyelembe a többi, makedónok lakta területek lakosságának gazdag nyelvi hagyatékát, sőt még az évszázadokon át gyakran használt görög és török szókinccset sem, amelyek gazdagították volna az újabb és újabb tudományos és irodalmi alkotásokat. A magát makedónnak valló lakosság nagyobb része szláv ajkú és a cirill betűs írást használja. Nyelvük a bolgár és a szerb nyelvektől különbözik, és teljesen önálló nyelvként van elismerve szerte a világon. Az irodalmi forma az utóbbi több mint ötven esztendő fejlődés során nemcsak szókinccsében bővült és változott, hanem az internacionalizmusok befogadásával egységesebbé és szabályozottabbá vált. Az elfogadott és a nyelvészeti előírásoknak megfelelő irodalmi normák nagyon rövid idő alatt a közgyakorlat szerves részeivé váltak.

A nyelvtudomány terén elért eredmények nagyban hozzájárultak a makedón nemzeti öntudat kikristályosodásához és a nemzetté válás folyamatának

megerősödéséhez. Ez a természetes folyamat viszont – tekintet nélkül az állami berendezkedésre – mindannyiszor, sőt még napjainkban is, kihívta és kihívja a szomszédos államok, elsősorban *Bulgária* és *Görögország* tudományos, politikai és közéleti köreinek érthetetlen és elfogadhatatlan hozzáállását. Ez annak tudható be, hogy a makedón nemzeti széttagozottság a mai napig sem szűnt meg, hiszen az említett országokban még mindig élnek makedón nyelven beszélő állampolgáraik. A *bolgárok* egyházi és állami függetlenségük újbóli visszanyerése óta azt tartják, hogy a makedónok, mint „nyugati bolgárok”, etnikailag a bolgár néphez tartoznak, ezért nyelvük bolgár, és pedig annak nyugati dialektusát beszélik. A *görögök* – nyelvük gazdagságát igénybe véve – a 19. század eleje óta semmi hajlandóságot nem mutatnak arra, hogy reálsan és alaposan megismerjék a szomszédságukban élő népet, és mind néprajzi tekintetben, mind nyelvészetileg megszámlálhatatlan elnevezéssel, illetve jelzővel illetik a makedónokat és azok nyelvét. Ezek közül érdemes megemlítenünk a legelterjedtebb elnevezéseket a népre és a nyelvre vonatkozóan. Tehát a makedónok a görög tudományos, politikai és közéletben: bolgárok, makedónok, helybeliek (*dopioi*), szlavomakedónok, két nyelven beszélő görögök, szláv ajkú népesség (szlavofonok), bolgár és szláv ajkú görögök, görögországi szlávok, bolgár szimpatizáns szlávok, szláv nyelven beszélő görögök, szláv-makedón nyelvjárást beszélő görögök, szláv nyelvűek, elszlávosodott görögök és még egy sor becsmérő elnevezést említhetnénk. A *szerb* köztudatban pedig a mai napig uralkodik az a tévhit, hogy a makedónok és nyelvük a szerb nép és nyelv déli csoportjához tartoznak.

Az 1991. szeptember 8-án megrendezett népszavazás kihirdette a makedón nép függetlenségét és önálló államiságának megteremtését. Az új, köztársasági berendezkedést hirdető, államot hamarosan világszerte elismerték. Ezt Magyarország is megtette 1994. augusztus 29-én, ami lehetőséget teremtett ahhoz, hogy szorosabb politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok alakuljanak a magyar és a makedón nép között, s ez az elmúlt negyedszázad során meg is történt. A két nép közötti történelmi kapcsolatok a középkorra nyúlnak vissza, és azok – rövidebb-hosszabb megszakításokkal – a legújabb korig követhetők. Sajnálatos az a tény, hogy ezeknek a kapcsolatoknak levéltári és szakirodalmi feldolgozása még várat magára.

Napjainkban tanúi vagyunk a politikai és kulturális, elsősorban néprajzi és irodalmi kapcsolatok széleskörű fejlődésének. A két nép nyelvének és kultúrájának közelebbi megismeréséhez járult hozzá szerkesztőségünk is, amikor 2018-ban elindította a jelen folyóiratot *Macedón Füzetek* alcímmel. A folyóirat megjelenítésének első pillanatától kezdve felvetődött egy *macedón-magyar szótár* elkészítésének gondolata. Tudomásunk szerint ilyen jellegű, nyelvészetileg is megalapozott, a tudományos igényeket kielégítő és széleskörű érdeklődést kiváltó szótár sem a mai Észak-Macedón Köztársaságban, sem

Magyarországon nem látott napvilágot. A tervezett szótár kutatási és előkészítő munkálatai immár több éves múltta tekintenek vissza. Az eltelt időszak alatt – bár hosszú megszakításokkal – mindannyiszor gyarapítottuk a két nyelvben létező és a szótárhoz szükséges kifejezések gazdag tárházát. Egy ilyen kézikönyv elkészítése nagyban hozzájárulna a két nép között kialakult tudományos együttműködés kiszélesítéséhez és elmélyítéséhez. A makedón-magyar szótár elősegítené a magyarországi makedonisztika szélesebb körű művelését. Továbbá, a szótár megfelelne a Magyarországon élő kis létszámú, s objektív okok miatt el nem ismert makedón nemzetiséghez tartozók és a Makedóniában élő magyarok elvárásainak. Ugyanúgy a kézisótárt haszonnal forgathatják a kétoldalú kulturális együttműködés fejlesztésére megkötött államközi egyezmények alapján a két ország felsőoktatási intézményeiben tanuló diákok is. S nem utolsósorban haszonnal forgathatják a kétoldalú gazdasági kapcsolatok ápolására hivatott szakemberek és a turizmus fejlesztésében érdekelt vállalkozók.

A két kötetben tervezett makedón-magyar szótár projektje három alkotórészből áll. Az első rész bevezeti olvasóját a makedón irodalmi nyelv nyelvtanába. A második, nagyobb terjedelmű rész a makedón ábécé alapján a makedón irodalmi nyelv és dialektusainak gazdag szókincsét fogja felölelni. Ez a rész magába foglalja a minden egyes címszóhoz tartozó és használatban lévő kifejezéseket, továbbá ország neveket és földrajzi elnevezéseket, s végül a személyneveket is. A szótár harmadik része egy kis terjedelmű makedón-magyar társalgási útmutatót tartalmazna a szélesebb nagyközönség igényeinek figyelembevételével. Ez a fejezet elsősorban az egyre intenzívebb formákat kialakító kétoldalú turizmus számára lesz elengedhetetlenül hasznos. A tervezett szótár megjelentetéséhez további személyi, tárgyi és anyagi feltételek biztosítása szükséges. A Macedón Tudományos és Kulturális Közlemények (alcím: Macedón Füzetek) szerkesztősége számít a két ország szlavistáinak részvételére és aktív közreműködésére. Végezetül reményünket fejezzük ki, hogy a makedón-magyar szótár megjelenése nagyban hozzájárul majd a két nép kultúrájának még közelebbi megismeréséhez.

Irodalom

Arató Endre. *Kelet-Európa története a 19. század első felében*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1971.

Arday Lajos. *Reformok és kudarcok: Jugoszlávia utolsó évtizedei és ami utána következett*. Budapest: BIP, 2002.

Balogh Ádám. *Fejezetek Görögország újkori történetéből. A szabadságharctól napjainkig*. Szeged: Magyarországi Görögök Kulturális Egyesülete – Csongrád megyei Helyi Csoport, 2013.

Bitoski, Krste et al. *Macédoine: Articles d'histoire*. Skopje: Institute for National History, 1981.

Bíró László. „Egy állam – sok etnikum. Macedónok.” *História* 14, no. 4 (1992): 4-14.

Fehér Géza. „A bolgár egyház kísérletei és sikerei hazánkban.” *Századok – A Magyar Történelmi Társulat közlönye*. 61, no. 1 (1927): 12-16.

Füves Ödön. „A makedón-magyar kapcsolatok kérdéséhez.” *Századok – A Magyar Történelmi Társulat közlönye*. 97, no. 5 (1963): 1134-1137.

Garde, Paul, Jakabffy Imre, and Jakabffy Éva. *Balkáni beszéd: szavakról és emberekről*. Budapest: Kairosz Kiadó, 2008.

Ġorgiev, Vančo. *Sloboda ili smrt – makedonskoto revolucionerno nacionalnoosloboditelno dviženje vo solunskiot vilaet 1893-1903 godina*. Skopje: Tabernakul, 2003.

Hamza Gábor. „A macedón kérdés megjelenése az európai politikában. In „*Nem akarunk csonka Európát...*” *Politikai, történelmi, jogi tanulmányok, cikkek és esszék.*, edited by Hamza Gábor, 149-186. Budapest: Elektra Könyvkiadó, 2002.

Hamza Gábor, Nótári Tamás. *Mit hoz a múlt? Jog- és kultúrtörténeti tanulmányok*. I. Budapest: Korona Kiadó, 2006.

Hamza Gábor. Macedónia és a föderáció lehetősége a Balkánon. In „*Nem akarunk csonka Európát...*” *Politikai, történelmi, jogi tanulmányok, cikkek és esszék*, edited by Hamza Gábor, 143-148. Budapest: Elektra Könyvkiadó, 2002.

Hadžiev, Vanja. *Za imeto Makedonija i Makedonci vo istorijata*. Skopje: Ljuboten, 1996.

Hász Magdolna: *Hungarikumok a Macedón Tudományos Akadémián és a Kliment Ohridszki Nemzeti és Egyetemi Könyvtárban*. Kézirat (s.a.).

Jelavich Barbara. *A Balkán története I. II*. Budapest: Osiris Kiadó Bp, 1996.

Kapronczay Péter. „A macedón nemzeti öntudat történeti alakulása.” *Pro Minoritate* 7, no 1 (1999). Hozzáférés dátuma: 2020.06.01. <http://www.hhrf.org/prominoritate/1999/99/tel1007.htm>

Kertész István. „Kik a makedónok?” *História* 14, no. 4 (1992): 6-7.

Kocsis Károly. *Az etnikai konfliktusok történeti-földrajzi háttere a volt Jugoszlávia területén. Jugoszlávia / Egy felrobbant etnikai mozaik esete*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 1993.

Kuzder Rita. „A magyarországi makedonisztika.” *Slavia Centralis* 13, no. 2 (2015): 82-93.

Niederhauser Emil. *A nemzeti megújulási mozgalmak Kelet-Európában*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977.

Niederhauser Emil. *Forrongó félsziget. A Balkán a XIX-XX. században*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1972.

Obermayer Erzsébet, Horváth István Károly. Macedóniai László. Egy humanista élete és működése a Mohács körüli évtizedekben. *Századok – A Magyar Történelmi Társulat közlönye*. 93, no. 5 (1959): 773-802.

Palotás Emil. *Kelet-Európa története a 20. század első felében*. Budapest: Osiris Kiadó Kft., 2003.

Pusztainé Ambrus Ágnes. „Magyar-makedón kapcsolatok” *Hungarológia* 4, no. 1 (1993): 107-110.

Ritter László. „Makedónia, Macedónia az újkorban. Macedónia és Görögország vitája.” *História* 34., no. 4 (2012): 7-11.

Seres Attila. *A „Krusevói Köztársaság” megalakulásának és hatalmi szervezetének főbb történelmi problémái.* In *A balkán és a keleti kérdés a nagyhatalmi politikában*, edited by Árvay Viktor, Bodnár Erzsébet, and Demeter Gábor, 144-162. Budapest: Hungarovox Kiadó Bt, 2005.

Trebst, Stefan. *Bugarsko-jugoslovenskata kontroverza za Makedonija 1967-1982*. Skopje: Institut za nacionalna istorija, 1997.

MARCZINKA CSABA

A SZTRUGAI KÖLTŐI ESTEK FESZTIVÁL TÖRTÉNETE

Marczinka Csaba író, költő, újságíró és történész. Intézménytől független művész.

Absztrakt

A költő-író a nemzetközi hírű Sztrugai Költői Estek mai formájának kialakulását ismerteti, és felhívja a figyelmet a fesztivál magyar kapcsolódásaira is.

#sztrugaikoltoiestek #miladinovtestverek #gilevszkipaszkal #macedonirodalom

Abstract

The poet-writer describes the development of the current form of the internationally famous Struga Poetry Evenings and also draws attention to the Hungarian relations of the festival.

*#strugapoetryevenings #miladinovbrothers #paskalgilevski
#macedonianliterature*

Sztruga (macedónul Struga, albánul Struge) város Észak-Macedónia nyugati részén, Sztruga község székhelye. Az Ohridi-tó északkeleti partján fekszik. Környékén számos régi pravoszláv kolostor, templom és egyéb műemlék található. Sztruga neve az óegyházi szláv nyelv „struga” szavából ered. („Struže veter” – „fúj a szél” kifejezés.) S valóban egy szeles völgyben fekszik a város. 1979-ben az UNESCO a természeti világörökség részévé nyilvánította az Ohridi-tó egész környékét.

E környéken rendezték meg először 1961-ben a sztrugai költőtalálkozót. A rendezvény az első években csak jugoszláviai alkotókat látott vendégül, de 1966-tól nemzetközivé vált, az első külföldi vendégek meghívásával. (E folyamat párhuzamos volt a „nagy Jugoszlávia” nemzetközi nyitásával.)

A magyar költészet sok reprezentánsa megfordult az évek során Sztrugában. Nagy László, Juhász Ferenc, Illyés Gyula, Weöres Sándor, Kiss Benedek például. Az utóbbi években Balázs F. Attila és Turczi István költő, író és műfordító volt a költőtalálkozó vendége. 1968-ban Nagy László, 1992-ben pedig Juhász Ferenc kapta meg a költői találkozó fődíját, az Arany Koszorú-díjat. (Nagy László portréja 1968-ban felkerült a fesztivál plakátjára.)

A fesztivál előbb 1963-ban – kilépve a macedón keretek közül – jugoszláv eseménnyé vált. Majd 1966-ban a fesztivál intézményesült és nemzetközi költőtálalkozóvá vált. Ekkor hozták létre a fődíjat, a Költészet Arany Koszorúja-díjat. Megalakult a *Sztruga Vers Versenyek Testülete*, mint a fesztivált koordináló szerv. Ezután alakult ki fokozatosan a díjak hierarchiája, valamint a fesztivál eseményeinek sorrendje. Eleinte a Miladinov Testvérek-díjat (Braća Miladinovci) és az Arany Koszorú-díjat adták csak ki. A Miladinov Testvérek-díjat a két fesztivál között megjelent legjobb verseskönyv számára hozták létre. Valójában az egész fesztivált eredetileg a közelben született (és orosz emigrációban elhunyt) Miladinov testvérek (Dimitar Miladinov és Konstantin Miladinov), a macedón irodalom alapítói emlékezetének ápolására alapították. (Az persze már kezdetektől problémát jelentett, hogy Dimitar és Konstantin Miladinovot a bolgárok is nagy költőik között tartották számon, maguknak követelve őket.) A fesztivál fokozatosan szakadt el – legalábbis részlegesen – az indító apropótól, bár díj formájában és rítusaiban azért őrizte a Miladinov testvérek örökségét. A költőtálalkozó és fesztivál lassan az 1991 előtti Jugoszlávia, később pedig a Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaság, Macedón Köztársaság, majd Észak-Macedón Köztársaság egyik legfontosabb kulturális eseményévé vált. A *Struški večeri na poezijata* (SVP) az idők folyamán *Struga Poetry Evenings-szé* (SPE), világhíres költészeti fesztivállá alakult. Nagyjából 2003 körülre – a Struga Hídjai (Bridges of Struga) díj megalapításával, valamint az *Iselenička gramota* díj létrehozásával – kialakult és állandósult a sztrugai fesztivál díjainak sora és eseményeinek sorrendje. A 2000-es évek elejétől napjainkig már nagyjából minden év augusztusában hasonlóan zajlott le a nemzetközi fesztivál eseménysora és stabilizálódott a díjak hierarchiája és rendszere. 4 díj vált állandóvá és 6 (a szkopjei fesztivál-utórezgéssel együtt 7) nagyobb esemény köré szerveződött a költőtálalkozó.

A díjak a következők:

1. Költészet Arany Koszorúja-díj (fődíj, nemzetközi), 2. Miladinov testvérek-díj (legjobb verskötet két fesztivál között), 3. Sztruga hídjai (Bridges of Struga) (debüt díj a legjobb elsőkötetesnek), 4. Iselenička gramota (macedón diaszpóra költőinek díja).

A strugai költészeti fesztivál eseményeinek sorrendje: 1. Megnyitó a sztrugai kulturális központ előtti fennsíkon, Konstantin Miladinov *T'ga za jug* (*Vágyakozás délre*) című megzenésített versével, 2. *Meridjani* (Meridiánok): nemzetközi költői felolvasás a kulturális központban, 3. *Portret na laureatot*: év fődíjasának szentelt esemény az ohridi Szent Szófia-templomban, 4. *Noći bez intrepunkcija* (Éjszakák központozás nélkül): multimédiás művészeti események, költői prezentáció, társművészetek bekapcsolása, 5. Napi költő-piknik a Szent Naum-kolostornál az Ohridi-tó közelében (tradicionális ételek, népzene, néptánc), 6. *Mostovi* (Hidak):

záróünnepség a Verseny-hídnál a Drin folyónál, Költészet karavánja (a fesztivál zárása utáni program Szkopjében, felolvasások és előadások formájában).

Az utóbbi másfél évtizedben, úgy tűnik, hosszú időre kialakult a költőtalálkozó ritualizált eseménysora és a díjak, kitüntetések hierarchiája. A díjak elnyerése – főleg az Arany Koszorú-díjé – nemzetközi rangot biztosított sok költőnek, nemegyszer – mint Joszif Brodskij, Pablo Neruda vagy Seanus Heaney esetében – fontos állomásnak bizonyult az irodalmi Nobel-díj előtt. Szerencsére sem a délszláv polgárháború („nagy Jugoszlávia” felbomlása), sem pedig a néha labilis macedóniai, észak-macedóniai belpolitikai helyzet nem veszélyeztette eddig a költői találkozó megrendezését.

Az esemény arculatának kialakításában a macedón-magyar Paskal Gilevski is fontos szerepet játszott. Gilevski maga több művet fordított magyarról macedón nyelvre, s fiatalabb magyar költőket – például Balázs F. Attilát és Turczi Istvánt – hívott meg a sztrugai fesztiválra. Később Tóth Krisztina költő is a fesztivál vendége volt. Balázs F. Attila úgy emlékszik vissza, hogy „a fesztivál döntő jelentőségű volt nemzetközi kapcsolataim kialakítása szempontjából, az itt létrejött személyes kapcsolatok és barátságok révén”. Juhász Ferenc egy interjújában azt nyilatkozta, hogy „önmaga bűgőcsigájaként” keringett a sztrugai fesztivál forgatagában otttartózkodása idején. Őt az Arany Koszorú-díj elnyerése után többször ismételtlen meghívták a fesztiválra díszvendégként. Az első Arany Koszorú-díjas az orosz Robert Rozsgyesztvenszkij volt, a legutóbbi díjazott pedig Anna Blandiana román költő. 2013-ban, abban az évben, amikor Petőfi összegyűjtött versei megjelentek macedónul, magyar küldöttség látogatta meg a sztrugai fesztivált L. Simon László vezetésével. A fesztivál mára világjelentőségű eseménnyé vált, amelyre Európán kívül Ázsiából, Afrikából, Ausztráliából és Amerikából is rendszeresen érkeznek költők és delegációk. Jelenleg a *Sztrugai Költői Estek* (Struga Poetry Evenings) fesztivál az egyetlen költői fesztivál és költőtalálkozó, amely már több mint fél évszázada folyamatosan megrendezésre kerül. Remélhető, hogy a fesztivál még sokáig a nyári idény fontos művészeti eseménye marad.

Irodalom

Balázs F. Attila. „Struga, home of poetry – versantológia angol és macedón nyelven.” *Szörös Kő Online* 16, no. 3 (2011): 12-32.

Balkoski, Damjan, Stupar, Aleksandra. „Urban identity revisited: The transformations of Struga between 1991 and 2019.” In *4th BAB International Conference, Decoding Balkan: Architecture, Urbanism, Planning*, edited by Mrđenović, T., 67-89. Belgrade: Faculty of Architecture, BAB, 2019.

Dimova, Rozita. „The Nation of Poetry: Language, Festival and Subversion in Macedonia.” *History and Anthropology* 24, no. 1 (2013): 137-152.

Farkas László: „Juhász Ferenc, szavaival idézve.” *Új Írás Új Folyam – Irodalom, művészet, társadalom*. 3, no. 10 (2019) Letöltés dátuma 2020.06.01. <http://ujiras.hu/2019/08/05/farkas-laszlo-juhasz-ferenc-szavaival-idezve/>

Juhász Ferenc. *A végtelen tükre*. Budapest: Kossuth Kiadó, 2015.

Kuzder, Rita. „A magyarországi makedonisztika.” *Slavia Centralis* 19, no. 2 (2015): 23-35.

Magyar Tudományos Akadémia. „Paszkal Gilevszki: Macedón–magyar kulturális kapcsolatok a múltban és ma. Székfoglaló.” Hozzáférés dátuma: 2020.06.01. https://mta.hu/data/dokumentumok/szima/szekfoglalok/Gilevszki_Paszkal.pdf

Petrović, Milena. „Kovendžistvoto vo Struga nekogaš i denes.” *Etnolog – spisanie na združenieto na etnolozite na Makedonija* 2, no 1 (1992): 34-38.

Struga Poetry Evenings. „Miladinov Brothers.” Hozzáférés dátuma: 2020.06.01. <https://svp.org.mk/браќа-миладиновци/?lang=en>

Wikipedia. „Struga Poetry Evenings.” Hozzáférés dátuma: 2020.06.01. https://en.wikipedia.org/wiki/Struga_Poetry_Evenings

NIKOLOVSZKI RISZTO

AZ ILINDEN-FELKELÉS ÉVFORDULÓJÁRA

Nikolovszki Riszto, Regionális Történeti Múzeum, Pleven,
nyugalmazott múzeumi levéltáros.

Absztrakt

A cikk szövege az Illés-napi felkelés (vagy Ilinden-felkelés) beloianiszi megünnepléséhez kapcsolódik. Beloianisz faluban nem csupán görög, hanem macedón kisebbség is él. A cikk szerzője a falu macedón kultúrájának ápolója. Minden évben ünnepséget szervez az Illés-napi felkelésről való megemlékezésre. A cikkben a felkelés 114. évfordulója alkalmából írt beszéde olvasható.

#macedonkultura #beloianiszfalu #ilindenfelkeles #beloianiszikultura

Abstract

The text of the article is related to the celebration of the St. Elijah's Day Uprising (or Ilinden Uprising) in Beloianis. In the village of Beloianis there exists not only Greek but also Macedonian minority. The author of the article is a nurse of the Macedonian culture of the village. Every year he organizes a ceremony to commemorate the St. Elijah's Day Uprising. The article contains his speech on the occasion of the 114th anniversary of the uprising.

#macedonianculture #beloianisvillage #ilindenuprising #cultureofbeloianis

Az Ilinden-felkelés megünneplése Beloianisz faluban minden évben több helységről érkező résztvevőkkel kerül megrendezésre. Az ünnepséget e cikk szerzője szervezi a Nikosz Beloianisz Művelődési Ház előadótermében. Az ünnepi beszédeket több tablóból álló képes kiállítás és macedón táncház kíséri. A résztvevők minden évben a magyarországi macedónok és barátaik köréből kerülnek ki.

A következőkben a szerző 2017-es ünnepi beszédet olvashatjuk.

„Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Ma összejöttünk, hogy megemlékezzünk az Ilinden-felkelés 114 évfordulójáról. A macedón nép sok harcot vívott a Török Birodalom ellen Macedónia felszabadításáért, de mind közül első helyet foglal el az Ilinden-felkelés.

A török iga alól való felszabaduláshoz egy forradalmi szervezet alakult, amely megszervezte és irányította a macedón nemzeti felszabadító mozgalmat: 1893. október 23-án hat intelligens ifjú, Dame Gruev, Hriszto Tatarcsev, Petar Pop-

Arszov, Ivan Hadzsiniokolov, Andon Dimitrov és Hriszto Batandzsiev Szolunban⁴⁷ létrehozta a Belső Macedón Forradalmi Szervezetet.

Sok éves fáradhatatlan forradalmi tevékenység után, 1903. július 20-án/augusztus 2-án⁴⁸Macedóniában kitört az Ilinden-felkelés, ahogy nevéből is látható, éppen Szent Illés napján. A felkelés annak a sok évig tartó harcnak a csúcspontja volt amelynek következményeként az elégedetlen macedón falusi emberek összegyűltek a felkelés zászlaja alatt és bátran szembeszálltak a hatalmas török birodalommal. A felkelésben bárki részt vehetett nemzeti, nemi, faji és vallási hovatartozásra való tekintet nélkül. Egy közös cél vezérelte őket: harc a zsarnokság ellen.

A felkelés legsikeresebb vívmánya volt a Krusevói Köztársaság kikiáltása Nikola Karev elnökletével, valamint Neveszka és Kliszura városok bevétele, Kosztur⁴⁹ és Lerin⁵⁰ megyékben. Sajnos az öröm nem tartott sokáig, a törökök hamar észhez tértek és 350.000 főnyi sereggel, Bahtjár pasa vezetésével vérbe fojtották a felkelést. Vér és láng borította Szmilevo falut, a felkelés központját és Krusevót.

A felkelés alatt 202 összecsapás történt a 26.000 felkelő és a túlerőben levő török sereg között. Ezek során 948 felkelő és 3.664 török katona esett el. Mecskin Kamennél Pitu Guli vajda által vezetett cseta hősiiesen harcolt a Krusevói Köztársaság védelmében, de nem bírtak a török túlerővel és a vajdával együtt elestek. Szlivánál, Krusevo felett egy negyven fős cseta Georgi Sztojanov vajda vezetésével hősiiesen ellenállt 11.000 török katonával szemben, végül mindannyian elestek. Mikor a törökök bevették a sáncokat és elfoglalták a lövészárkokat, a török parancsnok így szólt katonáihoz: »Katonák láthattok egy példát arra, hogy egy igazi hazafi hogyan hal meg hazája szabadságáért és becsületéért. Katonák, adjuk meg a tiszteletet ezeknek a hősöknek! Tűz!«

Lokvatánál és Vinyarinál, Dembeni falu felett 1.000 török katona harcolt egy felkelő cseta ellen, és tíz órás harc után minden felkelő életét vesztette. Ebben az ütközetben részt vett Lazar Pop-Trajkov vajda is, aki az ütközetről írt egy eposzt. Többek között ezt írta: »Le a zsarnoksággal! Éljen a szabadság! Végsőig harcolunk fegyvereinkkel, míg Macedónia szabad nem lesz.«

A felkelés leverésében 12.000 ház vált a lángok martalékává, 71.000 ember várt fedél nélkül, 4.693 embert gyilkoltak meg a pogányok, ezrek kerültek börtönbe, vagy száműzetésbe küldték őket Bodrum Kaléba, Kis-Ázsiába. 3.309 nőt és lányt erőszakoltak meg a török katonák és basibuzukok, emellett több, mint 30.000 ember menekült Bulgáriába.

47 Thesszalonikiben

48 Régi naptár szerint/új naptár szerint

49 Kasztoria

50 Florina

A törökök kegyetlenkedései és a véres megtorlások ellen a felkelés időpontjában Európa több országában tüntettek Törökország ellen és követelték, hogy a nagyhatalmak vessenek véget a mézárításoknak és biztosítsák Macedónia autonómiáját. Oroszországban fájó szívvel fogadták a macedóniai vérengzéseket, de Oroszország továbbra is passzív politikát folytatott, mivel akkoriban Bulgáriával megromlottak a kapcsolatai. Anglia nem avatkozott be, továbbra is Törökországot támogatta, mert Macedónia nem Dél-Afrika, ahol sok arany és gyémánt van, hanem csupán idős emberek és gyerekek vannak. Görögország nagyon ellenségesen fogadta az Ilinden felkelés kitörését. A görög kormány és a Patriarchátus felszólította a macedóniai görögöket, hogy támogassák a törököket. Görögország bármelyik más ország oldalára is képes lett volna áttérni, hogy megvédje a görög érdekeket Macedóniában. »Macedónia elvesztése esetén a görög hellenizmus is megszűnik«, jelentette ki Ralisz görög miniszterelnök. »Mi kötelesek vagyunk cselekedni és védelmet nyújtani a görög lakosságnak Macedóniában«, írta az *Embrosz* című görög újság.

Az Ilinden-felkelésről a volt Osztrák-Magyar Monarchia szkopjei főkonzulja, Rappaport Alfréd a következőket írta: »Alig lehet egy forradalmi mozgalomban olyan nagy hazaszeretettel, önfeláldozással, bátorsággal, kitartással találkozni, mint Macedóniában.« *Mártírok földjén* című könyvében, melyet 1937-ben adtak ki Párizsban, az alábbiakat írja: »Az Ilinden-felkelés nagy jelentőséggel bír az összes forradalmi megmozdulások között jelen századunkban. A felkelés nagy esemény volt a maga idejében és mindig nagy eseménynek fog számítani a macedón történelemben. Nem az első és nem is az utolsó felkelés volt, és ennek a forradalomnak az emléke méltón fogja képviselni ezt a hősiesség időszejét a macedónok emlékezetében. Ugyanúgy, mint Karadzsevic tettei a szerbeknél, az 1876-os bolgár áprilisi felkelés a bolgároknál, valamint Miaulisz és Kolokotronisz a görögöknél.«

A felkelés ugyan elbukott, de ez nem csökkentette történelmi szerepét és vívmányait. Értékekkel teli dicső múltat hagytak ránk örökségül nemzedékeken keresztül egészen a mai időkig. Ma is méltó módon emlékeznek meg a hősök tetteiről és mély tisztelettel adózva, hajlanak meg tetteik előtt. Az Ilinden-felkelés egy nagy vizsga feladat volt a Belső Macedón Forradalmi Szervezet és Macedónia számára egyaránt, és mondhatjuk: kitűnően vizsgáztak.

Az Ilinden-felkelés bukásának fő okai:

1. A macedón nép magára volt hagyva a török birodalom ellen folytatott harcban;
2. Hiányzott az összhang a BMFSZ és Bulgária között.
3. A BMFSZ a felkelés előkészítésében és lebonyolításában sok hibát követett el.

4. A BMFSZ nem dolgozott ki egy egységes stratégiai és taktikai tervet.
5. Amikor a felkelés kitört, a BMFSZ nem hozott létre egy egységes és közös vezérkart, amely átfogóan irányította volna hadműveleteket.
6. A BMFSZ nagyon bízott a nagyhatalmak beavatkozásában.
7. A felkelés dátuma elhamarkodott volt, nem a BMFSZ igazi vezetői robbantották ki, hanem a vrhovisták, akiket Bulgária támogatott. Azonban a felkelés idején Bulgária nem avatkozott be, hanem cserbenhagyta a macedón népet.

Örök dicsőség az Ilinden harcosoknak, akik megalkották Ilinden epopéját!
Éljen az Ilinden 114. évfordulója!”

BÓLYA ANNA MÁRIA

BONE VELICKOVSKZI: MACEDÓN EROTIKUS NÉPDALOK

Bone Velicskovszki: Macedón erotikus népdalok Maszka, Szkopje 2012. 197 p., 5-34: Tudományos áttekintés. Forrásjegyzék. 35-147: 309 énekszöveg. 149-150: Utószó. Eredeti: **Bone Veličkovski: Makedonski erotski narodni pesni.** Maska, Skopje 2012. 197 str.

A macedón hagyományban elterjedt az erotikus népdalok vagy pontosabb meghatározással, a nyíltan szexuális tartalmú dalok éneklése. Napjainkban legközismertebb *Kavadarci* városban a *koleda* ünnep idején a szabadban összegyűlő férficsoport, amelynek tagjai kolbászsütögetés mellett licitálnak egymásra a „zsíros énekek” (*mrsni pesni*) éneklésével.

Bone Velicskovszki a könyv terjedelméhez képest részletes elemzést ad a macedón erotikus népdalok, a „zsíros énekek” vagy „csúnya énekek” (*gnasni pesni*) tematikájáról, adalékokat, továbbgondolandó, további kutatásra érdemes pontokat a télközépi maszkos játékok, egykori termékenységi rítusok utódainak kutatásához. Ezek nyomai bőven fellelhetők a 20. és 21. század Európájában (magyar betlehemezés, sokác busó, szlovák *koleda*, görög *Kalogherosz* játék, angol *mummers' play*, bolgár *kukeri* stb.).

Velicskovszki szerint az egykori, obszcén tematikát felvonultató ünnepek sok nép körében ismertek voltak, de különösen a Mediterráneumban és a Közel-Keleten, hatásuk innen terjedt el a Balkán félsziget irányába.

Az ünnepek erotikus tartalma macedón terepen főként a télközépi játékok (*koleda*, *vaszilica*, *szurova*, *dzsamala-dzsoloma*) általános orgiasztikus hangulatában, a játékok nemi aktust utánzó jeleneteiben, minduntalan feltűnő fallikus szimbólumaiban és a zsíros énekekben mutatkozik meg.

Velicskovszki kutatásai szerint a zsíros énekek éneklése a karácsony előtti *koleda* szokáskörben, a megkereszteletlen napok alatt, főként Régi Újévkor vagyis Vaszilicán; elvétve pedig az *ora-kopa* (szántás-kapálás) játékkor, a nagybőjtöt megelőző *procska* ünnepén, a húsvét és Szent György-nap ünnepén tűnik fel a hagyományban. Az évkör ünnepei mellett elmaradhatatlanok a lakodalomban, de a méhész-énekek (*pcselarszki peszni*) között is találkozni velük.

Velicskovszki a macedón erotikus folklórral eddig foglalkozó, nem túl bő irodalom ismertetését adja. Jordan Hadzsi Konsztantinov-Dzsin 1852-es említését jelöli meg elsőnek. Kiril Penusliszkinnek, a macedón erotikus népmeséről, Blazse Risztovszkinak a *koleda* tűz melletti zsíros énekekről megjelent átfogó cikke mellett a továbbiak: gyűjtemények, macedón erotikus népdalokat is tartalmazó,

egyres régiók szokáskörével foglalkozó monográfiák és egy erotikus folklórral foglalkozó jugoszláv kiadvány. Számuk nem éri el az egy tucatot.

A macedón erotikus dalok gyűjteménye 1998-ban jelent meg először, Velicskovszki válogatásában, 163 tematikusan elrendezett énekkel, rövid előszóval és kommentárral, „»Péntekenként ordát eszem« macedón erotikus népdalok” címmel. Ennek alaposan kibővített változata a jelen kiadvány, melyet a felsorolt gyűjtemények, archívumi anyagok és saját gyűjtései alapján állított össze.

A bevezető szövegben elemzi a dalok tematikáját. Ebben első helyen szerepel maga a koitusz említése több formában, nagyon gyakran autoriter személyhez kapcsolva, mint papa (öregapa) mama (öregasszony), nagybácsi, kalugyer. Mint a dalok szüzséi általában, ez is a télközépi maszkosok dramatikus játékaival áll rokonságban, csakúgy, mint a fallikus szimbólum, mely itt a dalszövegek esetében legtöbbször a férfi nemi szerv nagyságát vagy erekcióját hangsúlyozza. A férfi nemi szerv említése mellett majdnem ugyanolyan gyakori a női genitáliáké, sok esetben a legkülönbözőbb nevekkal. A maszkos játékokhoz hasonlóan feltűnik a bot, mint fallikus szimbólum, például ebben a lakodalmi énekben:

Dunda, dunda debela
Se mažela v nedela
Došle svatovi
So kiteni stapovi!

Dunda, dunda nagydarab
Férjezmene vasárnap
Megjöttek a sógorok
A kezükben díszes bot!

A nemi szerv antropomorfizálása más énekekben is igen gyakori. Gyakran feltűnik az autoerotizmus is, amelynek célja a nagy szexuális étvágy hangsúlyozása, a termékenység biztosításának céljából. Sok ének témája a terhesség vagy az egyik pillanatról a másikra felnövő gyermek. Emellett gyakran tűnik elő a természet, mint keret a mondanivalóhoz. Egyes énekekben megjelenik a *vagina dentata*, vagyis a fogas vagina témája visszafordítva, *vagina adentata*-ként.

Jellegzetesek a köznapi szóhasználatú, de obszcén utalásokkal rendelkező énekek, mint az alábbi.

Dedo ima ku...
Dedo ima ku...
Dedo ima kutija za cigari,
Baba ima pi...
Baba ima pi...
Baba ima pisana košula!

Papónak van fa...
Papónak van fa...
Papónak van fadoboza
Mamónak van pi...
Mamónak van pi...
Mamónak van piros díszes inge!

Szó esik az ünnepben való részvétel alóli kibúvás retorziójáról, büntetésről, kiközösítésről, de ugyanúgy csúnya megszólás áldozata lesz az, aki a házról házra járó *koledároknak* nem ad ajándékot, vagyis kivonja magát az ünnep szabályai alól.

Szinte minden énekre jellemző valamilyen meghívó formula (*Koledge, babo, le; Surva, babo, surva* vagy *Dudul, dudul, dudulče* stb.). A napjainkban karácsonykor Macedónia egész területén énekelt koleda ének is ilyen szavakkal indul (*Koledge lede, padnalo grede...*). Az énekekben feltűnő tulajdonnevek esetében elmondható, hogy azoknak nem tartalmi, hanem formai jelentősége van, megjelenésük a rímhez és a ritmushoz kapcsolódik.

A dalokra jellemző a rituális erotikus karakter. Rendkívül fontos, hogy az említett ünnepek kontextusán kívül az ilyen obszcén beszéd tiltott és a legnagyobb erkölcsi lebecsülést váltja ki. Az énekek nyíltan és direkt módon fejezik ki magukat, ez a naturalista kifejezésmód az ünnep atmoszférájában normalitásnak számít és helyénvaló.

A dalok összes leírt tulajdonsága rituális tevékenységekre utal, melyek a termékenység, megtermékenyülés ismeretlen, ezért félelmetes erőit kívánták befolyásolni.

A énekek abc-sorrendben vannak szedve, amely keresésüket megkönnyíti. Dallamokat a szerző nem közöl. Akönyvből megtudjuk, hogy az erotikus népdalok, más énekektől kölcsönzik dallamaikat, sőt a dallamok sokszor felcserélődnek, mivel improvizatív jellegűek. A diszkréció kedvéért Velicskovszki az adatközlők nevét a forrásjegyzékben nem közli, csupán a gyűjtők és a gyűjtemények nevét, valamint az archívumi anyagok megjelöléseit. A rövid összefoglaló utószót Katerina Petrovszka-Kuzmanova, a macedón maszkos szokások kutatója írta.

A gyűjtemény legérdekesebb tétele egy kezdeti tropizált sort követően egy teljes mágikus mondókát rejtő szöveg, amely egy extatikus rítust idéz. A lakodalmi énekben a „zlatno ime” vagyis „arany név” Velicskovszki szerint a fény, vagyis a nap szimbólumát rejt.

A mágikus mondóka ritmikáját a *le* szótagocska állítja meg minduntalan.

Pic, picano
Zlatno ime le, zlatno ime!
Za tebe se tupan kine le,
Tupan kine,
Za tebe mi zurli treštev le,
Zurli treštev,
Za tebe se oro igra le,
Oro igra...!

Pic, picuskám
Arany név *le*, arany név!
Teéretted szakad a dob *le*,
Szakad a dob,
Teéretted zurlák bögtek *le*,
Zurlák bögtek,
Teéretted oro forog *le*,
oro forog...!

A könyv nem csupán a populáris irodalom olvasójának, hanem a kutató számára is igen érdekes tematikát kínál: régi termékenységi rituálék, dionüszoszi ünnepek gazdagságába ad bepillantást.

BÓLYA ANNA MÁRIA

MACEDÓN ARCHAİKUS ÉNEKEK FORDÍTÁSAI

A szamovilák rendkívül népszerűek a macedón folklórban, melyek szamodiva, vila, juda néven és más neveken is feltűnhetnek, és gyakran építenek különös építményeket, általában emberi alapanyagból, mint ebben a porecsei húsvéti énekben.⁵¹

♩ = 124 с. Крапа, Порече

Црх - ва пра - ви са - мо - ви - ла дос, дос,

Ni na nebo, ni na zemja,
tuku taka pod oblaka.
Temelite se so starci,
dzidištata so dečinja.

Četisalo so jergenje,
kalosalo so starički.
Ja pokrile so nevesti,
direcite od junaci,
pendžerinja so devojki.

Templomot rak szamovila dosz, dosz,
templomot rak szamovila, dosz.
Sem a földre, sem az égre,
hanem biz a felhő alá.
Alapjait öregekből,
a falait gyerekekből.

A gerendák legényekből,
a tapasztás vénasszonyból.
A mennyezet menyasszonyból,
a dúcok a vitézekből,
az ablakok leánykákból.

⁵¹ A dalok, kották és fordítások forrása: Bólya Anna Mária. *A tánc a macedón szakrális hagyományban.* Doktori disszertáció. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2015.

A barázdahúzó legényről szóló ének különböző változatait Macedónia különféle vidékein más-más más ünnepkor éneklik: egyik vidéken vízkeresztkor, másikon Lázár-napkor míg a harmadikon Szent György napján.

с. Кетеново, Кратовско

Лу - до мла - до браз - да пра - ви

лу - до мла - до (и) браз - да пра - ви.

Brazda pravi voda mami.
Nešto voda premrežyje.
Pa se čudi ludo mlado,
što mu voda premrežyva.
Pa otidé pokraj voda,
tam si najdé maloj mome.
maloj mome pokrāj voda.
Pogledná go zaljubi se.

Ifjú legény barázdát húz,
ifjú legény barázdát húz.
Barázdát húz vizet fakaszt.
Ám a vize zavaros lett.
Csodálkozik ifjú legény
hogyhogy a víz zavaros lett?

Elment hát a víznek mentén,
ott talála kicsi lánykát,
kicsi lánykát víznek mentén.
Meglátta és megszerette.

с. Длабочица, Кумановско

Муш - ко де - те браз - ду браз - ди. Ла - за - ре

браз - ду браз - ди во - ду ма - ми.

Nešto mu gu premrežÿje,
idé doma ta kazÿje:
- More tatko, stari tatko,
brazdu brazdu, vodu mamu.
Nešto mi gu premrežÿje.
- More sine, mili sine,
idi tamo pa ga fati,
idi tamo pa ga čekaj.
Dal je riba il je mreža?
- More tatko, stari
tatko,
ni je riba ni je mreža,
tiki si je devojcénce!
- More sine, mili sine,
pa ga fati desna ruka.

Fiúgyermek barázdát húz, Lazare
barázdát húz, vizet fakaszt.
De valami megkavarta,
hazamenvén ezt mondotta:
Apám, apám, öreg apám,
barázdából vizet kaptam.
De valami megkavarta.
Talán hal –é vagy tán háló?
Se nem hal az se nem háló,
hanem bizony kisleányka.
Fiam, fiam, édes fiam,
menjél oda és várjad meg,
jobb kezét aztán megfogjad.
brazda brazdi voda vodi.

$\bullet = 100$ с. Гостиражни, Прилепско

(џ) Браз - да браз - ди лу - до мла - до,
Гур - фе, ле (ej)Гур - фе, ле и! лел - жо.

Nešto mu e prepušuva,
ludo misli krtečina.
Ne mi bila krtečina,
tuku bilo maloj mome.

Barázdát húz ifjú legény,
Gyurgye le, (ej), Gyurgye le, í! leljo!
Barázdát húz ifjú legény,
barázdából vizet kapott.

De valamit kiforgatott,
hát, azt hitte vakondtúrás!
De nem volt az vakondtúrás,
hanem volt az kisleányka!

1. kép: Szveti Naum, Ljubaniste, 2014. Készítette: Bartha Elek

3. kép: Rosztuse, Bigorszki kolostor, 2016.
Készítette: Bartha Elek

5. kép: Szveta Voda, Bitola, 2013.
Készítette: Bartha Elek

2. kép: Kicsevo. Legtisztább Istenszülő Szv.
Bogorodica Preciszta kolostor, 2014.
Készítette: Bartha Elek

4. kép: Rosztuse, Bigorszki kolostor, 2015.
Készítette: Bartha Elek

6. kép: Velesz, Szent Anna-kút, 2014.
Készítette: Bartha Elek

7 és 8. kép: Velesz, Szent Petka szemgyógyító forrás, 2014.
Készítette: Bartha Elek

9. kép: Lavcsani-Kicsevo, Rituális fürdés
vízkereszt ünnepén, 2016.
Készítette: Kész Réka és Pajtók Vivien